

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ»

Навчально-науковий інститут морського права та менеджменту

Кафедра морського права

УДК: 341.645-048.88 (079.2)

Яворська Юлія Володимирівна

**КОНСУЛЬТАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ МІЖНАРОДНИХ
СУДОВИХ ОРГАНІВ**

Дипломна робота магістра

Науковий керівник,
к.ю.н., доцент
Костира О.В.

освітньо-професійна програма
«Морське право»,
спеціальність 081 «Право»

Здобувач

Науковий керівник

Завідувач кафедри

Нормоконтроль

Яворська Ю.В.

к.ю.н., доцент Костира О.В.

Крестовська Н.М.

Крестовська Н.М.

м. Одеса – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНІ СУДОВІ УСТАНОВИ. ВИДИ ТА ЇХ РОЛЬ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ	9
1.1. Міжнародні судові установи	9
1.2. Види міжнародних судових установ.....	13
1.3 Міжнародний Суд як головний судовий орган ООН	14
1.4. Роль міжнародних судових установ в забезпеченні права на судовий захист.....	19
РОЗДІЛ 2. КОНСУЛЬТАТИВНА ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН.....	23
2.1. Статутне закріплення консультативних повноважень міжнародного суду ООН.....	23
2.2. Процедура винесення консультативних висновків Міжнародного Суду ООН.....	25
2.3. Поняття морських територіальних спорів	31
2.4. Рішення Міжнародного суду ООН щодо морських територіальних спорів.....	33
2.5. Судовий прецедент як джерело права.....	37
2.6. Консультативна компетенція Міжнародного трибуналу з морського права	39
РОЗДІЛ 3. ДЕЛІМІТАЦІЯ МОРСЬКИХ ПРОСТОРІВ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН	47
3.1. Правовий режим морського кордону. Делімітація морських кордонів.....	47
3.2. Аналіз рішень Міжнародного Суду ООН щодо спорів про делімітацію морських просторів	51
3.3. Принципи і способи делімітації морських просторів.....	57
РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВА МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ	65

4.1. Інститут міжнародно-правової відповідальності.....	65
4.2. Види і форми міжнародно-правової відповідальності держав	69
4.3. Відповідальність за порушення норм морського права	76
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми та її актуальність. В даний час мирне врегулювання міжнародних суперечок відноситься до числа найактуальніших і гострих тем сьогодення. Забезпечення безпеки, а також збереження миру дуже часто залежить від того як своєчасно, швидко, в повному обсязі і остаточно буде розв'язано спір.

Основою нормального існування держав та сталих міжнародних відносин є панування права, тобто такий загальний правопорядок, основу якого становить сучасне право як домінуючий фактор міждержавних відносин. Діяльність міжнародних судових органів дає нам можливість у випадках розглядів спорів на основі міжнародно-принципових правових норм підтримувати загальносвітовий правопорядок, і саме завдячуючи його діяльності з'явилася змога протягом останніх десятиріч жити без війн і мати конфлікти лише локального характеру.

На даному етапі процедура вирішення спорів повинна ґрунтуватися на таких основних принципах як підтримка мирних і добросусідських відносин між державами, а також запобігання виникненню ситуацій, які б могли привести до конфлікту, спору або кризи. Одним із способів мирного вирішення спорів є звернення, за згодою держав, в Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй, заснований Статутом ООН в 1945 році, для досягнення однієї з головних цілей ООН: «здійснювати мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних спорів або ситуацій, що можуть спричинити порушення миру» і в подальшому зарекомендував себе як дуже ефективний засіб вирішення міжнародних суперечок. Він покликаний сприяти вирішенню міждержавних спорів при обставинах, коли всі інші мирні засоби врегулювання виявилися неефективними.

Міжнародні судові органи грають ключову роль у розвитку та тлумаченні міжнародного права. Їх консультативні рішення мають вагу та можуть впливати на правову політику держав.

Варто зазначити, що консультативна компетенція дозволяє судовим органам забезпечувати більш ефективне і справедливе розв'язання спорів, що відповідає сучасним викликам у міжнародному праві.

Також, консультативні рішення можуть також сприяти захисту прав людини на міжнародному рівні, надаючи рекомендації стосовно дотримання прав людини державами.

Саме в певних чинниках полягає дослідження та розуміння консультативної компетенції міжнародних судових органів у сучасному світі.

Дослідження функцій та компетенції Міжнародного Суду ООН є актуальним, оскільки практика показує, що саме Міжнародний Суд з моменту свого створення і до теперішнього часу є єдиним універсальним міжнародним судовим органом з вирішення спорів між державами.

Практика роботи головного судового органу ООН щоразу підтверджує високий професіоналізм суддів, глибину їх теоретичних знань в галузі міжнародного права, знання практики застосування його принципів та норм.

З огляду на викладене, а також невідповідність ступеня вивченості аналізованої теми її вагомому теоретичному і практичному значенню, проведення комплексного дослідження Міжнародного суду ООН як засобу регулювання міжнародних спорів є надзвичайно важливим на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

Мета та задачі роботи. 1) визначити міжнародні судові установи та їх види;

2) дослідити роль міжнародних судових установ в забезпеченні права на судовий захист;

3) аналізувати правову природу консультативних висновків Міжнародного суду ООН

4) аналізувати статутне закріплення консультативних повноважень Міжнародного суду ООН

5) з'ясувати процедуру винесення консультативних висновків Міжнародного суду ООН

6) визначити поняття морських територіальних спорів, морських кордонів

7) зробити порівняльний аналіз консультативних висновків Міжнародного суду ООН та рішень Міжнародного суду ООН щодо делімітації морських просторів

8) дослідити інститут міжнародно-правової відповідальності

9) з'ясувати відповідальність за порушення норм морського права

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є діяльність Міжнародного Суду ООН у справі підтримання міжнародного правопорядку, міжнародного миру і безпеки шляхом вирішення міжнародних суперечок і тлумачення норм міжнародного права.

Предметом дослідження є доктринальні матеріали наукової літератури, міжнародні нормативно-правові документи, а також документи та рішення міжнародних органів і організацій, які стосуються об'єкту дослідження.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і завдань дослідження при написанні роботи було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Зокрема, були використані загальнонаукові методи аналізу і синтезу, метод узагальнення, метод переходу від абстрактного до конкретного, метод аналогії. Методи емпіричного дослідження – порівняння, статистичний аналіз використовувалися під час дослідження практики Міжнародного Суду ООН в процесі розвитку діяльності Суду. Методи теоретичного аналізу – методи системного і комплексного підходу, метод поєднання історичного і логічного аналізу використовувалися під час розгляду всього обсягу шляхів вдосконалення Міжнародного Суду ООН з позицій різних науковців.

Аналіз використаних джерел та літератури. У процесі підготовки роботи були використані праці таких авторів: В. Кононенко розуміння міжнародного судового процесуального права як самостійної галузі міжнародного права, Ч. Браун «загальне право міжнародного судочинства» («common law of international adjudication»), український дослідник

нормативності актів судової влади С. Шевчук виокремлює родові поняття «юридичний прецедент».

Наукова новизна одержаних результатів:

У дипломній роботі внаслідок здійснення комплексного аналізу отримали подальший розвиток актуальні питання щодо значення і ролі Міжнародних судових установ, зокрема судових рішень й консультативних висновків Міжнародного Суду ООН, Міжнародного трибуналу ООН з морського права у прогресивному розвитку міжнародного права і його інститутів, а також рішення Міжнародного суду ООН щодо морських територіальних спорів.

Практичне та теоретичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що положення і висновки дипломної роботи доповнюють сучасні дослідження з питань регулювання міжнародних спорів.

Висновки й положення дипломної роботи можуть слугувати підґрунтям та сприяти подальшому розвитку науки міжнародного права у сфері міжнародного правосуддя. Робота має цільову практичну спрямованість. Сформовані теоретичні положення та висновки можуть бути використані при написанні підручників, навчальних посібників і методичних розробок з навчальних курсів та дисциплін «Міжнародне публічне право», «Право міжнародної відповідальності та міжнародне правосуддя», «Міжнародне кримінальне право» тощо для студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дипломної роботи апробовані на засіданнях кафедри морського права Національного університету «Одеська морська академія», доповідях на науково-практичних конференціях: «Правова природа рішень Міжнародного суду ООН», «Проблеми делімітації морських просторів Чорного моря».

Структура та обсяг дипломної роботи зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження. Дипломна робота складається із вступу, чотирьох

розділів, якими охоплюються чотирнадцять підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНІ СУДОВІ УСТАНОВИ. ВИДИ ТА ЇХ РОЛЬ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

1.1. Міжнародні судові установи

Існування міжнародного права передбачає наявність інституцій, які створюють, реалізують та здійснюють захист правових норм.

У системі міжнародних органів універсального та регіонального значення особливим статусом володіють суди, зважаючи на делеговане їм право розв'язувати конфлікти між суб'єктами міжнародних відносин. Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд із прав людини та інші міжнародні судові установи, що становлять на сьогодні окрему систему, забезпечують рівність всіх одиниць людства, які є рівнозначними між собою, гарантують принцип рівноправності сторін, без якого важко створити гармонію та порядок у міжнародних відносинах.

Судовий спосіб врегулювання суперечок передбачено Статутом ООН і Манільською декларацією, а сама діяльність міжнародних судів в останні роки значно впливає на міжнародне право, його галузі та інститути.

У міжнародному праві, як і у національному, під впливом об'єктивних чинників розширюється сфера правового регулювання, з'являються нові галузі та підгалузі, такі, наприклад, як міжнародне корпоративне право, міжнародне інформаційне право, міжнародне атомне право тощо.

В зарубіжній доктрині існують справедливі думки з приводу розгляду міжнародного судочинства як окремої системи знань.

Так, Ч. Браун вважає, що існує «загальне право міжнародного судочинства» («common law of international adjudication»), яке характеризується подібністю нормативного змісту внутрішніх документів міжнародних судів, можливістю застосування міжнародними судами єдиних

підходів до тлумачення своїх установчих документів і дією доктрини прецеденту¹.

Наприклад, В. Кононенко заперечує розуміння міжнародного судового процесуального права як самостійної галузі міжнародного права, однак визнає важливість становлення у недалекому майбутньому міжнародного кримінального процесуального права як самостійної галузі². Однак саме поняття «міжнародне судочинство» вбачається як більш узагальнююче для позначення системи знань про функціонування у міжнародному праві міжнародних судів не тільки з процесуальної, але й теоретичної точки зору.

Варто зазначити, що основним елементом системи міжнародного судочинства є міжнародна судова установа. Варто згадати, що поняття «міжнародна судова установа» закріплено з 1996 року у національному праві через механізм трансформації в Конституцію України відповідних положень: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна»

Підгородинська, досліджуючи поняття «міжнародний судовий орган», «міжнародна судова установа», «міжнародний трибунал», «міжнародний суд», приходить до висновку про відсутність суттєвих відмінностей між ними, а всі ці органи виступають елементами єдиної системи міжнародного правосуддя³.

1. Brown C. The Cross-Fertilization of Principles Relating to Procedure and Remedies in the Jurisprudence of International Courts and Tribunals. *Symposium - International Courts and Tribunals in the 21st Century: The Future of International Justice*. 2008. Vol. 30. P. 219-245. URL: <https://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1633&context=ilr> (дата звернення 03.10.2024).

2. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: *теорія і практика: монографія*. Київ-Одеса: Фенікс, 2018. С. 438.

3. Підгородинська А. В. Актуальні питання співробітництва України з міжнародними судовими установами. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2015. №3. С. 201-212. (дата звернення 03.10.2024).

У доктрині міжнародного права сформувалося консенсусне поняття міжнародного суду як незалежного органу, що діє на постійній основі або створений *ad hoc*, уповноваженого на ухвалення обов'язкових для сторін рішень на основі міжнародного права⁴. Наведене визначення є досить точним насамперед у зв'язку із акцентуванням на таких важливих для міжнародної судової установи якостях, як незалежність суддів та ухвалення обов'язкових для сторін рішень на основі міжнародного права. Критерій «розв'язання суперечок на основі міжнародного права» здається більш привабливим, ніж запропонована деякими дослідниками «функція з врегулювання міжнародних суперечок».

Сформульована дефініція, яка наявна у доктрині міжнародної судової установи містить усі головні аспекти щодо її функціонування і є самодостатньою, подальша цінність теоретичної дискусії може мати місце під час дослідження ознак і видів міжнародних судових установ, які на сьогодні утворюють окрему систему.

Також є певні відмінності міжнародного суду від національного. А саме має вираз у специфічних ознаках міжнародної судової установи.

Наступні ознаки міжнародної судової установи:

1. має право виносити обов'язкові рішення для учасників спору;
2. створюється і діє відповідно до міжнародного договору або за рішенням відповідної міжнародної організації і у зв'язку із цим не знаходиться під юрисдикцією будь-якої держави;
3. висловлює і формулює власну позицію, а не узгоджену позицію засновників;
4. основою її діяльності є міжнародне право.

Однією з показових ознак міжнародної судової установи є обов'язковість ухвалених рішень для учасників суперечки. У теорії

4. The European Court of Justice and International Courts. URL: <https://ru.scribd.com/document/509852533/Lock-The-european-court-of-justice-and-international-courts-Oxford-University-Press-2015>(дата звернення 03.10.2024).

обов'язковість судового акта для осіб, щодо яких він винесений, і неможливість подолати цей судовий акт інакше як в порядку апеляційного перегляду описується через таку його якість, як *res judicata*.⁵

Одночасно судовим актам може бути притаманна і властивість *res interpretata*, яка в доктрині розглядається як «інтерпретаційний авторитет судових актів». Дана правова концепція вперше сформульована відносно актів Європейського суду з прав людини, постанови якого є обов'язковими лише для сторін спору, однак дане Судом тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод має братися до уваги правозастосовними органами і національними судами всіх держав-учасників Конвенції⁶. Отже, акти міжнародної судової установи є обов'язковими для сторін суперечки або мають характер прецеденту.

Іншою, не менш важливою ознакою в діяльності міжнародної судової установи є її незалежність.

У зарубіжній доктрині під час визначення відмінних рис міжнародних судових органів акцент робиться на незалежності суддів, що входять до їх складу, розв'язанні ними суперечок на основі міжнародного права й обов'язковому характері ухвалених актів⁷.

Водночас незалежність суддів розглядається як невіддільна умова забезпечення дотримання принципу верховенства права, а обов'язковий характер рішень дозволяє відмежувати міжнародні суди від інших органів, що діють як дорадчі або відповідальні за моніторинг і володіють повноваженнями лише на ухвалення рекомендацій. Розв'язання спорів тільки на основі міжнародного права є тією особливістю, яка відрізняє міжнародні суди від національних.

⁵ Barnett P. R. *Res Judicata, Estoppel, and Foreign Judgments: The Preclusive Effects of Foreign Judgments in Private International Law*. Oxford, 2001. P. 346.

⁶ Bodnar A. *Res Interpretata: Legal Effect of the European Court of Human Rights' Judgments for other States Than Those Which Were Party to the Proceedings* // *Human Rights and Civil Liberties in the 21st Century*. 2014. P. 223-262.

⁷ Tomuschat C., *International Courts and Tribunals*, in R. Wolfrum (Ed.), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. 2012. Vol. 5. P. 499-514.

Відповідно до основних принципів, незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її.⁸ У міжнародних відносинах незалежність суду гарантується сукупністю держав-членів ООН, які є підписантами Статуту ООН, Римського статуту та інших міжнародних угод, що визначають статус певної міжнародної судової установи.

1.2. Види міжнародних судових установ

Міжнародна судова установа складається з незалежних суддів, які володіють автономною волею, діє на постійній основі або створена та уповноважена на ухвалення на основі міжнародного права рішень, що мають обов'язковий характер або характер судового прецеденту.

У теорії міжнародного права спільною рисою, що характеризує міжнародні судові установи, є юридична обов'язковість їх рішень, а також незалежність, гарантована шляхом впровадження спеціальних політико-правових та процесуальних засобів на універсальному рівні⁹.

Взагалі така класифікація в своїй основі може мати декілька критеріїв, однак головними з них є характер спорів, що розглядає суд, та процедура їх розгляду. Відповідно до цього, міжнародні судові установи, що складають на сьогодні окрему систему, можуть поділятися на три великі групи:

1. міждержавні суди загальної компетенції, що розв'язують політичні суперечки між державами (Міжнародний суд ООН, Суд ЄС та ін.);
2. міжнародні кримінальні суди, трибунали та арбітражі (Міжнародний трибунал з морського права, Міжнародний кримінальний суд, Суд з примирення та арбітражу ОБСЄ та ін.);

⁸ Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (дата звернення 03.10.2024).

⁹ Міжнародні судові установи та судові процеси URL: <https://if.uu.edu.ua/mizhnarodni-sudovi-ustanovy-ta-sudovi/> (дата звернення 03.10.2024)

3. регіональні суди з прав людини та суди регіональних інтеграційних об'єднань (ЄСПЛ, Міжамериканський суд з прав людини, Суд Євразійського економічного союзу та ін.).

Якщо підвести підсумок, міжнародна судова установа складається з незалежних суддів, які володіють автономною волею, діє на постійній основі або створена *ad hoc*, та уповноважена на ухвалення на основі міжнародного права рішень, що мають обов'язковий характер або характер судового прецеденту.

У теорії міжнародного права спільною рисою, що характеризує міжнародні судові установи, є юридична обов'язковість їх рішень, а також незалежність, гарантована шляхом впровадження спеціальних політико-правових та процесуальних засобів на універсальному рівні.

Видова класифікація міжнародних судових установ в своїй основі може мати декілька критеріїв, однак головними з них є характер спорів, що розглядає суд, та процедура їх розгляду.

За характером спорів - міжнародні суди можуть розглядати справи, пов'язані з державними суперечками (наприклад, Міжнародний суд ООН) або справи між приватними особами і державами (як у випадку арбітражних судів). За процедурою розгляду - вони можуть ділитися на суди, які приймають рішення на основі письмових доказів (наприклад, арбітраж) і на суди, де слухання проходять усно.

1.3 Міжнародний Суд як головний судовий орган ООН

Міжнародний суд ООН (далі МС ООН) – один із шести головних органів ООН, створений для встановлення верховенства права на міжнародній арені. Основним завданням МС ООН є розв'язання міжнародних спорів відповідно до міжнародно-правових норм.

Відповідно до ст.92 Статуту вираз «головний судовий орган» не розуміється так, що не можуть бути створені інші судові установи крім МС ООН. Статут ООН не забороняє і не перешкоджає членам ООН доручити

вирішення спорів іншим судам. Також не можна твердити, що Суд ООН, згідно з Статутом ООН має ієрархію серед органів судового розгляду, так як сфера міжнародних відносин немає вищих і нижчих судів. МС ООН не стоїть і не має верховенства над іншими судами. Однак враховуючи, що МС ООН є одним з головних органів ООН і головним судовим органом, тому це безумовно надає йому більшої переваги у порівнянні з іншими судовими органами.

Статут Суду є частиною Статуту ООН, внаслідок чого Суд є невід'ємною складовою системи Організації Об'єднаних Націй, яка служить інтересам як самої Організації, так і її держав-членів.

Міжнародний суд ООН був сформований Статутом ООН у 1945 році і приступив до роботи у 1946 році. Прийшов на зміну Постійної палати міжнародного правосуддя (далі ППМП), заснованої статутом Ліги Націй, яка діяла з 1922 рік по 1940 рік і була розпущена у 1946 році. Місцем розташування Суду є Гаага, Нідерланди.

На основі дослідження становлення Міжнародного Суду ООН можна зробити висновки, що в історії Міжнародний суд ООН пройшов непростий шлях, як і саме людство. Однак в законах різних країн при визнанні ролі міжнародного права як складової міжнародної юрисдикції ставиться питання про примат міжнародної юрисдикції над національним законодавством, особливо у вирішенні спорів.

Це обґрунтовано тим, що суть міжнародної юрисдикції ґрунтується на принципі справедливості – основі людського існування. Тому національні суди покликані вирішувати спірні питання права, що виникли з відносин на підставі принципу справедливості, який отримав визнання в міжнародному праві і у внутрішніх законах держав, або і в резолюціях, трактатах, міжнародних звичаях. Остання обставина дуже важлива і вносить в їх діяльність реформу, яка необхідна для прийняття справедливого рішення, для критерію підтримки права.

Важливим фактором у справі встановлення панування права в

міжнародних відносинах є підвищення ролі міжнародного суду як головного судового органу об'єднання всіх держав. Будучи незалежним колективним органом, такий суд покликаний сприяти вирішенню міждержавних суперечок відповідно до обставин, коли усі інші мирні засоби врегулювання були не ефективними. Рішення, що виносяться судом на основі міжнародного права і справедливості, є не тільки основою для врегулювання того чи іншого спору, а й сприяють прогресивному розвитку міжнародного права і його інститутів¹⁰.

Структура та особливості діяльності Міжнародного Суду ООН.

Одним з найважливіших завдань міжнародної спільноти є підтримка миру і безпеки. Це завдання було закріплено в Статуті ООН в якості однієї з цілей Організації (Стаття 1, пункт 1). Один з основоположних принципів Статуту передбачає, що "усі учасники ООН вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир і безпеку" (Стаття 2, пункт 3).

Принцип мирного розв'язання спорів неодноразово підтверджувався ООН, зокрема у 1970 році (Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці між державами відповідно до Статуту ООН), у 1982 році (Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних суперечок), у 2005 році (Підсумковий документ Всесвітнього саміту) і в ряді недавніх документів Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки, присвячених питанню верховенства права на національному та міжнародному рівнях.

Статут Організації Об'єднаних Націй не тільки вимагає від держав, щоб вони вирішували свої конфлікти мирним шляхом; він також передбачає орган для судового врегулювання спорів відповідно до міжнародного права. В цьому іполягає головна функція Міжнародного Суду¹¹.

¹⁰ Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2016. 30 с.

¹¹ Статут Організації Об'єднаних Націй. Сан Франциско, 26 червня 1945 року. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

Потрібно зазначити, що головна функція Суду полягає у вирішенні переданих йому державами правових спорів відповідно до його Статуту і міжнародного права. Суд також виносить консультативні висновки з правових питань, переданих на його розгляд Генеральною Асамблеєю, Радою Безпеки і іншими органами ООН, а також спеціалізованими установами, уповноваженими на те Генеральною Асамблеєю (так звана "консультативна юрисдикція"; ст. 96 Статуту).

Міжнародний Суд ООН налічує 15 членів, які обираються Генеральною Асамблеєю і Радою Безпеки на термін дев'ять років, і отримує підтримку в роботі від Секретаріату, його постійного адміністративного органу. П'ятнадцять членів Суду повинні в сукупності забезпечити представництво найголовніших форм цивілізації і основних правових систем світу.

Судді обираються на дев'ятирічний термін, до того ж, третина складу суду переобирається кожні три роки. Члени Суду не можуть виконувати будь-які обов'язки, які пов'язані з політичними чи адміністративними. Члени Суду при виконанні ними судових обов'язків можуть користуватися дипломатичними привілеями та імунітетами. Суд строком на три роки обирає голову та віце голову Суду, які можуть бути переобрані. Суд призначає свого секретаря. Офіційними мовами Суду є французька та англійська.

Суд наділений правом розглядати правові спори, які пов'язані з порушенням міжнародних договорів і зобов'язань, що виникають при їх тлумаченні; приймати обов'язкові до виконання рішення, які передаються державами на його розгляд; надавати консультативні висновки з правових питань на прохання Генеральної Асамблеї ООН, Ради Безпеки та інших органів ООН з дозволу ГА ООН.

Юрисдикція Суду включає в себе всі випадки, на які сторони посилаються, і всі питання, які спеціально передбачені Статутом ООН або чинними договорами та конвенціями.

Судові справи подаються до Суду, залежно від обставин, шляхом повідомлення про спеціальну угоду або за письмовою заявою, адресованою

Секретарю. В обох випадках зазначається предмет спору та сторони.

Юрисдикція Суду базується на згоді держав, для яких відкритий доступ до нього. У кожному певному випадку Суд має юрисдикцію, якщо сторони в свою чергу погодилися на врегулювання їх спору в Суді. Така згода може виявлятися за допомогою односторонніх заяв, в договорах або за допомогою спеціальних угод. Також вона може бути виражена після початку розгляду справи Судом (*forum prorogatum*).

Направлення справи на розгляд Суду означає передачу питання до незалежного і неупередженого судового органу, який виносить рішення на підставі всебічно з'ясованих обставин і правових критеріїв. Суд досліджує надані йому докази, правові аргументи сторін і відповідні норми і принципи міжнародного права, з тим щоб винести обґрунтоване, законне і справедливе рішення.

1) повідомлення про спеціальну угоду: вона є двосторонньою за своїм змістом і підписується державами, які між собою виявили бажання представити спір на розгляд Суду, і складається дана угода з одного тексту питань, які держави погодили передати на розгляд Суду; будь-яка з цих держав може порушити розгляд справи, попередньо повідомивши Секретаріат про цю угоду;

2) за допомогою заяви: заява, яка є одностороннім за своїм характером, подається державою проти іншої держави на основі юрисдикційної статті в договорі або заяв в межах системи "факультативного застереження".

Отже, процес розгляду справи в Суді включає письмову частину і усну частину. Усі сторони мають рівні можливості за надання своїх аргументів щодо юрисдикції Суду, а також щодо прийнятності та суті справи, що розглядається. В ході розгляду або навіть при його відкритті сторона може просити Суд увести тимчасові заходи для запобігання заподіяння неминучої і непоправної шкоди стороні до того, як Суд отримає можливість винести рішення по суті справи.

Такий механізм дозволяє Суду діяти швидко і ефективно, якщо

обставини того вимагають, щоб дотриматись відповідних прав сторін. Суд має право витребувати у публічних міжнародних організацій інформацію, яка відноситься до справи, що перебуває на його розгляді, а також одержує таку інформацію, яка надається зазначеними організаціями за їхньою ініціативою.

1.4. Роль міжнародних судових установ в забезпеченні права на судовий захист

Міжнародні судові установи відіграють важливу роль у забезпеченні права на судовий захист, виконуючи кілька ключових функцій:

1. Міжнародні суди гарантують, що спори між державами або між державами та особами розглядаються незалежно та неупереджено, що є ключовим для дотримання принципу справедливого судового процесу.

2. Багато міжнародних судів, таких як Європейський суд з прав людини, спеціалізуються на захисті прав людини та можливості доступу до правосуддя для осіб, стверджуючи, що держави зобов'язані дотримуватись міжнародних норм.

3. Міжнародні суди можуть служити платформою для мирного розв'язання конфліктів між державами, що може запобігати ескалації і допомагати в досягненні згоди без застосування сили.

4. Рішення міжнародних судів може створювати прецеденти, які впливають на розвиток міжнародного права та можуть слугувати основою для подальших справ, таким чином зміцнюючи правові норми.

5. Міжнародні суди можуть стимулювати держави до виконання своїх міжнародних зобов'язань, що в свою чергу захищає права осіб і громадян.

Варто зазначити, що міжнародні судові установи є дуже важливими у підтримці миру, справедливості та правопорядку в глобальному масштабі.

Вирішення міжнародних спорів (Міжнародні суди, такі як Міжнародний суд ООН, допомагають країнам вирішувати спори, що виникають між ними,

зокрема в питаннях території, прав людини та міжнародних угод) [20]¹².

Вони надають авторитетне тлумачення міжнародних договорів та норм, що сприяє єдиному розумінню і застосуванню міжнародного права.

Рішення міжнародних судів можуть слугувати важливими прецедентами для майбутніх справ, що вплине на розвиток міжнародного права.

Компетенція Міжнародного суду ООН охоплює справи, передані на розгляд сторонами, і питання, спеціально передбачені Статутом ООН та іншими чинними міжнародними договорами; в його юрисдикції - тлумачення міжнародних договорів, встановлення факту порушення міжнародного зобов'язання, визначення характеру та обсягу відшкодування за порушення міжнародного зобов'язання і будь-які інші питання міжнародного права. Підставою для розгляду справи Міжнародним судом ООН є згода держав, між якими виник спір, способом порушення справи – нотифікація спеціальної угоди або письмова заява із вказівкою предмета та сторін спору.

Міжнародний суд ООН вирішує передані на розгляд справи на підставі міжнародного права, застосовуючи загальні і спеціальні міжнародні конвенції, що встановлюють правила, чітко визнані сторонами спору; міжнародний звичай як доказ всезагальної практики, визнаної як правова норма; загальні принципи права та рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжні джерела для встановлення міжнародно-правових норм.

Офіційні мови Міжнародного суду ООН – французька та англійська. Судочинство складається з письмової і усної частин. Письмова частина полягає в повідомленні меморандумів, контр меморандумів, відповідей на них та всіх інших необхідних документів; усна – у заслуховуванні свідків, експертів, представників повірених і адвокатів.

Рішення приймають більшістю голосів присутніх суддів; якщо кількість голосів однакова, перевагу має голос Голови.

¹² Роль міжнародних судових установ у формуванні та реалізації міжнародного права. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9ff7d65-9cb1-4683-80da-c0ee38603a5b/content> (дата звернення 05.10.2024).

Кожен суддя Міжнародного суду ООН може висловити особливу думку, якщо рішення в цілому або частково не відповідає його позиції. Рішення Міжнародного суду ООН обов'язкове для сторін справи щодо предмета спору, остаточне й не підлягає оскарженню, крім перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Висновок до першого розділу

Сучасний світ являє собою постійну інтенсивну взаємодію міжнародних організацій, держав і фізичних осіб у відомих людству сферах життя (економіка, політика, культура тощо). Нерідко зіткнення інтересів між цими суб'єктами призводить до появи суперечок, що мають розв'язуватися цивілізованим способом. Зі створенням у 1945 році Організації Об'єднаних Націй (ООН) помітно зміцнилися і позиції міжнародних судових установ у розв'язанні міждержавних спорів, врегулюванні серйозних конфліктів і визначенні відповідальних за порушення норм міжнародного права. Участь міжнародних судів в названих процесах забезпечується їх високим міжнародним статусом, що надає особливої ваги судовим рішенням.

Міжнародне судочинство являє собою автономну й самодостатню систему міжнародно-правових знань, що має трансформуватися в окрему галузь міжнародного права з усіма характерними галузевими структурними елементами, такими як суб'єкт, об'єкт, предмет, методи, джерела. Незважаючи на відсутність єдиної наукової позиції щодо співвідношення і змісту понять, які супроводжують цю окрему систему знань, саме поняття «міжнародне судочинство» є більш узагальнюючим для її позначення.

Для позначення міжнародного суду як центрального елементу міжнародного судочинства в спеціальній літературі використовують різні поняття, проте суттєвих відмінностей між ними не існує, і більш коректним буде оперувати поняттям «міжнародна судова установа», що має трансформацію в українському праві.

Міжнародна судова установа складається з незалежних суддів, які

володіють автономною волею, діє на постійній основі або створена *ad hoc*, та уповноважена на ухвалення на основі міжнародного права рішень, що мають обов'язковий характер або характер судового прецеденту. У теорії міжнародного права спільною рисою, що характеризує міжнародні судові установи, є юридична обов'язковість їх рішень, а також незалежність, гарантована шляхом впровадження спеціальних політико-правових та процесуальних засобів на універсальному рівні.

Видова класифікація міжнародних судових установ в своїй основі може мати декілька критеріїв, однак головними з них є характер спорів, що розглядає суд, та процедура їх розгляду.

Процес розгляду справи в Суді включає письмову частину і усну частину. Усі сторони мають рівні можливості за надання своїх аргументів щодо юрисдикції Суду, а також щодо прийнятності та суті справи, що розглядається. В ході розгляду або навіть при його відкритті сторона може просити Суд увести тимчасові заходи для запобігання заподіяння неминучої і непоправної шкоди стороні до того, як Суд отримає можливість винести рішення по суті справи. Такий механізм дозволяє Суду діяти швидко і ефективно, якщо обставини того вимагають, щоб дотриматись відповідних прав сторін.

РОЗДІЛ 2

КОНСУЛЬТАТИВНА ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН

2.1. Статутне закріплення консультативних повноважень міжнародного суду ООН

Консультативний висновок Міжнародного суду ООН — висновок, який надає Міжнародний Суд ООН (МС ООН) в Гаазі відповідно до ст. 96 Статуту ООН з «будь-якого юридичного питання» на прохання ГА ООН, Ради Безпеки чи інших органів та спеціалізованих установ ООН. Питання, з яких орган чи установа ООН просить надати консультативний висновок, направляється до МС ООН.

Державам, які мають право доступу до Суду, а також міжнародним організаціям, які, на думку МС ООН, можуть дати відомості з питання, що розглядається, пропонується передати свої письмові чи усні доповіді, які враховуються при підготовці консультативні висновки Джерелами права, якими користується суд, є міжнародні конвенції та договори, норми міжнародного права та аналогії з іншими судовими рішеннями.

У Міжнародного суду ООН є судова функція вирішення суперечливих питань, що стосуються тлумачення та застосування міжнародного права. Щодо цієї функції у статті 36 статуту зазначено, що: «Юрисдикція Суду поширюється на всі спори, подані до нього сторонами, та на всі справи, які прямо передбачені в статуті Організації Об'єднаних Націй або в договорах та конвенціях».

Також у Міжнародного суду ООН є консультативна функція: основне завдання суду полягає у вирішенні суперечок між державами та формулювання висновку у формі так званої «консультативного висновку» щодо відповідних питань міжнародного права.

На відміну від рішення МС ООН, консультативні висновки за своєю правовою сутністю означає лише відображення думки міжнародних суддів з

того чи іншого юридичного питання зі сфери міжнародного права. Консультативний висновок у принципі є необов'язковим навіть для органу або організації, які запросили такий висновок, тобто думка суду має лише рекомендаційний характер [21]¹³.

У своїй роботі Міжнародний суд ООН керується положеннями статті 65 Статуту Суду ООН та Регламентом Міжнародного суду ООН, який було ухвалено 1978 року. Суд також керується положеннями Статуту та цього Регламенту, щодо спірних справ. Для цього він досліджує насамперед, чи не належить прохання про консультативний висновок до юридичного питання, не розв'язаного на цей момент у відносинах між двома і більше державами. Коли консультативний висновок запитується з юридичного питання, не вирішеного на цей момент у відносинах між двома і більше державами, застосовується стаття 31 Статуту, а також положення Регламенту, що стосуються застосування цієї статті.

Після того як Суд завершив свої наради і ухвалив свій консультативний висновок, він оголошується у відкритому засіданні Суду.

У консультативному висновку наводяться:

- дата його винесення;
- прізвища суддів, які брали участь;
- короткий виклад розгляду;
- фактичні обставини;
- правові міркування;
- відповідь на поставлене Суду запитання;
- число і прізвища суддів, які склали більшість; вказівка,
- який текст висновку має переважну силу.

Будь-який суддя може, за бажанням, долучитись до консультативного висновку Суду своєю індивідуальною думкою як у разі незгоди, так і в разі згоди з

¹³ Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН:
 URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Україна_в_міжнародних_відносинах/3/Консультативний_висновок_Міжнародного_суду_ООН (дата звернення 05.10.2024).

думкою більшості. Суддя, який бажає зафіксувати свою згоду або незгоду без зазначення мотивів, може зробити це у формі заяви.

Секретар Суду сповіщає Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, а в необхідних випадках - головну адміністративну посадову особу органу, який запросив консультативний висновок, про дату та час, встановлені для проведення відкритого судового засідання, в якому буде оголошено висновок. Крім того, він сповіщає представників членів Організації Об'єднаних Націй, а також інших держав, спеціалізованих установ і публічних міжнародних організацій, які є безпосередньо зацікавленими [22]¹⁴.

2.2. Процедура винесення консультативних висновків Міжнародного Суду ООН

Процедурою винесення консультативних висновків Міжнародного Суду ООН можуть скористатися деякі публічні міжнародні організації (а саме, органи та спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй), і вона дозволяє їм запитувати консультативні висновки у Суду з цього чи іншого юридичного питання .

Право запитувати консультативний висновок Суду мають п'ять органів ООН і 16 спеціалізованих установ системи ООН.

Генеральна Асамблея та Рада Безпеки можуть запитувати консультативні висновки з будь-якого юридичного питання. Економічна та Соціальна Рада отримала право запитувати консультативні висновки за рішенням Генеральної Асамблеї. Шістнадцять спеціалізованих установ ООН отримали на це право від Генеральної Асамблеї відповідно до угод, що регулюють їхні відносини з Організацією Об'єднаних Націй.

¹⁴ Регламент Міжнародного Суду ООН від 14 квітня 1978 року. URL: https://www.un.org/ru/iccj/rules_part4.shtml (дата звернення 06.10.2024).

Спеціалізовані установи ООН - самостійні міжнародні організації, які співпрацюють з Організацією Об'єднаних Націй на основі спеціальних угод з Економічною і Соціальною Радою ООН.

Цілі спеціалізованих установ сформульовані в ст. 55 Статуту ООН:

- сприяти підвищенню рівня життя, повної зайнятості населення та умовам економічного і соціального прогресу та розвитку;
- сприяти розв'язанню міжнародних проблем у галузях економічної, соціальної, охорони здоров'я тощо;
- міжнародному співробітництву у сфері культури та освіти;
- сприяти повазі та дотриманню прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії.

Наприклад, до спеціалізованих установ ООН належать Міжнародний валютний фонд (МВФ), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародна організація праці (МОП), Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО), Міжнародна морська організація (ІМО) та інші.

Процедура винесення консультативних висновків має відмінні характеристики, пов'язані з особливим характером і об'єктом консультативних функцій Суду, однак вона ґрунтується на правилах, які можна застосувати до розгляду спірних справ.

Отримавши прохання про винесення консультативного висновку, Суд складає список тих держав і організацій, які можуть представити інформацію, що має відношення до справи. Однак, включені до цього списку держави не перебувають в одному й тому ж положенні, що й сторони спору та будь-яка їхня участь у процесі винесення Судом консультативного висновку не робить його обов'язковим для них.

Ця процедура здійснюється швидше, ніж при розгляді спору між державами. Письмові заяви подаються Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки, Економічною та Соціальною Радою або спеціалізованою установою

ООН, державами. Міжнародний суд ООН пропонує подати свої коментарі щодо цих заяв. Потім проводяться відкриті слухання.

Важливо зазначити, що суд може відмовитися винести консультативний висновок, якщо він суперечитиме його судовому характеру або істотно важливим нормам, якими він керується у своїй діяльності, або якщо таке прохання виходить за межі повноважень органу, що запитує.

Декілька разів Суду доводилося, за своєю власною ініціативою або на прохання держави, розглядати питання щодо юрисдикції суду та чи є питання, що передаються на його розгляд юридичними. Суд лише один раз відхилив прохання про винесення консультативного висновку.

Консультативний висновок складається під час таких самих закритих обговорень, що й обговорення під час розгляду спорів. Консультативні висновки поділяється на частини: резюме перебігу обговорень, аргументація Суду та пункт ухвалювальної частини. До них можуть додаватися заяви та окремі або особливі думки. Консультативне засідання оголошується на відкритому засіданні у Великій залі правосуддя в Палаці миру. Одна підписана і скріплена печаткою копія кожного висновку зберігається в архівах Суду, а другу надсилають Генеральному секретареві ООН. Якщо прохання походить від будь-якого іншого органу, третю підписану і скріплену печаткою копію надсилають директору або генеральному секретареві.

На відміну від рішень, консультативні висновки Суду обов'язкової сили не мають. Орган, що запитує, або спеціалізована установа ООН вільні виконати або не виконати положення висновку.

У деяких особливих випадках передбачається, що консультативний висновок має обов'язкову силу. Наприклад, висновки, що стосуються Загальної конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй, або Угоди про Центральні установи ООН, укладеної між ООН і Сполученими Штатами Америки.

Водночас за консультативними висновками та висновками Суду, що містяться в цих висновках, стоїть авторитет Суду. Той факт, що консультативні висновки Суду приймаються до уваги міжнародними організаціями та державами, на практиці сприяє розвитку міжнародного права.

З моменту свого заснування Міжнародний суд ООН налічує не менше 25 консультативних висновків.

Генеральна Асамблея ООН, у 1947 році вперше звернулася до Суду з проханням про винесення консультативного висновку. Цей випадок був пов'язаний з тим фактом, що після заснування Організації Об'єднаних Націй близько 12 держав даремно клопотали про прийняття у члени Організації Об'єднаних Націй. Рада Безпеки відхиляла їхні клопотання на різних підставах. У 1948 році Суд оголосив, що, якщо держава, яка клопоче про прийняття у члени ООН, задовольняє умовам, викладеним у статті 4 Статуту Організації Об'єднаних Націй, Рада Безпеки може давати позитивну рекомендацію Генеральній Асамблеї.

У консультативному висновку «Про Західну Сахару» Суд лише обґрунтував універсальність принципу самовизначення проте також кваліфікував, які риси на його думку повинні мати такі народи.

8 липня 1996 року Міжнародний Суд ООН виніс консультативний висновок щодо законності загрози ядерною зброєю або її застосування на запит Генеральної Асамблеї ООН. Суд встановив, що ні в звичаєвому, ні в договірному міжнародному праві немає конкретного дозволу на загрозу ядерною зброєю або її застосування. Водночас Суд зазначив, що в міжнародному праві також немає і всеохоплюючої та універсальної заборони на загрозу ядерною зброєю або її застосування як таке.

Суд одноголосно дійшов висновку, що загроза силою або її застосування за допомогою ядерної зброї, яка суперечить пункту 4 статті 2 Статуту ООН і не відповідає всім вимогам статті 51, є незаконною. Така загроза чи застосування також мають відповідати вимогам міжнародного права, що

застосовується в збройних конфліктах, зокрема принципам і нормам міжнародного гуманітарного права.

Проте, з огляду на сучасний стан міжнародного права та наявні фактичні дані, Суд не зміг зробити остаточний висновок про те, чи буде загроза ядерною зброєю або її застосування законною чи незаконною у винятковому випадку самооборони, від якої залежало б саме виживання держави.

Суд одностайно зазначив, що існує зобов'язання добросовісно вести і завершити переговори, що ведуть до ядерного роззброєння у всіх його аспектах під суворим і ефективним міжнародним контролем¹⁵.

В консультативному висновку «Юридичні наслідки будівництва стіни на окупованій палестинській території» Суд зробив внесок до розуміння цілого ряду звичаєвих норм. Зокрема Суд підтвердив звичаєву природу Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р. Крім того, Суд зазначив, що обов'язок поважати права інших народів на самовизначення.

19 липня 2024 року Міжнародний Суд ООН виніс консультативний висновок щодо правових наслідків політики та практики Ізраїлю на окупованій палестинській території, включно зі Східним Єрусалимом¹⁶. Суд встановив, що тривала присутність Ізраїлю на окупованих палестинських територіях є незаконною і що Ізраїль зобов'язаний якнайшвидше припинити свою незаконну присутність.

Суд також дійшов висновку, що поселенська діяльність Ізраїлю, анексія палестинських територій та прийняття дискримінаційного законодавства порушують міжнародне право. Ізраїль зобов'язаний негайно припинити всі нові поселенські заходи, евакуювати поселенців та здійснити репарації за шкоду, завдану фізичним та юридичним особам на окупованих територіях.

Комісія ООН з розслідування підтримала консультативний висновок Міжнародного Суду ООН про те, що ізраїльська окупація палестинської

¹⁵ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons: Advisory Opinion of 8 July 1996. I.C.J. Reports 1996. P. 226-267. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 29.11.2024).

¹⁶ Summary of the Advisory Opinion of 19 July 2024. International Court of Justice. Document 186-20240719-SUM-01-00-EN. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/186/186-20240719-SUM-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 29.11.2024).

території тепер є незаконною згідно з міжнародним правом¹⁷. У висновку, винесеному 19 липня 2024 року, Суд чітко і недвозначно заявив, що окупація Ізраїлем палестинських територій порушує заборону на захоплення територій силою та невід'ємне право народу на самовизначення.

Суд зазначив, що ООН, особливо Генеральна Асамблея і Рада Безпеки, мають розглянути точні способи і подальші дії, необхідні для якнайшвидшого припинення незаконної присутності Ізраїлю на окупованій палестинській території. Комісія ООН з розслідування повідомила, що надасть звіт про наслідки цього консультативного висновку для відповідальності Ізраїлю, Палестини, третіх держав, ООН та, у відповідних випадках, суб'єктів підприємницької діяльності

Консультативний висновок підкреслює невідкладну необхідність активізації зусиль ООН для швидкого врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту та встановлення справедливого і міцного миру в регіоні.

Існують певні розбіжності у думках науковців щодо правомірності цього консультативного висновку з огляду на відсутність згоди Ізраїля. Але такий вчений, як Rhades¹⁸, зазначає, що цей аргумент є нерелевантним, оскільки консультативні висновки є необов'язковими і адресуються органу ООН, який подав запит, а не безпосередньо державам. Автор не погоджується з твердженнями про порушення принципу рівності сторін чи неналежне врахування позиції Ізраїлю, оскільки Ізраїль мав такі ж можливості участі, як і будь-яка держава, а Суд розглянув надані аргументи. Наявність політичних аспектів у запиті, згідно зі статтею, не заперечує існування легітимних правових питань для розгляду Судом.

¹⁷ UN Commission of Inquiry welcomes International Court of Justice Advisory Opinion stating that Israeli occupation of Palestinian territory is now illegal under international law. OHCHR: 22 July 2024. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/07/un-commission-inquiry-welcomes-international-court-justice-advisory-opinion> (дата звернення: 29.11.2024)

¹⁸ Rhades M. The Discretion that Wasn't: The ICJ's Exercise of Judicial Propriety in its Latest Advisory Opinion. *Articles of War*. 18 September 2024. URL: <https://lieber.westpoint.edu/discretion-icj-judicial-propriety-advisory-opinion/> (дата звернення: 29.11.2024).

2.3. Поняття морських територіальних спорів

Міжнародний морський спір слід розуміти як об'єктивно існуюче зіткнення інтересів (розбіжності в позиціях) між суб'єктами міжнародного права у зв'язку з використанням Світового океану, що виражається в діях, які мають юридичне значення для сторін.

Міжнародний морський спір має місце в тому випадку, коли держави та інших суб'єктів міжнародного публічного права взаємно висувують претензії з приводу того самого предмета спору, пов'язаного з морекористуванням. Таким чином, цей спір характеризується конкретними учасниками, досить чіткими взаємними претензіями та певним предметом.

Міжнародний спір в міжнародному праві формально виражається в розбіжності точок зору відносно фактичних обставин або правових норм, виражене у формі односторонніх або двосторонніх претензій. Спір «виникає між державами з питання факта або права».

Сьогодні особливого значення набуває принцип неухильного виконання всіма державами своїх зобов'язань з міжнародного права.

З прийняттям Конвенції ООН з морського права 1982 р. стала очевидною загальна потреба в суворому дотриманні цього принципу в сфері використання Світового океану і у підвищенні ролі правових засобів його охорони, серед яких важливе місце займає інститут мирного вирішення міжнародних спорів.

Принцип мирного вирішення міжнародних спорів, що виникають при використанні морських просторів і ресурсів, має важливе політикоправове значення в регулюванні міждержавних відносин в сфері діяльності держав з освоєння та використання Світового океану.

Односторонні дії держави в будь-якому районі Світового океану без врахування інтересів інших суб'єктів міжнародного права можуть завдати шкоди інтересам всього міжнародного співтовариства.

Морські спори виникали найчастіше при здійсненні наступних заходів:

- встановлення границь територіального моря;

- визначення меж континентального шельфу;
- розмежування виключних економічних зон;
- видобуток декількома державами того самого виду живих ресурсів, або різних видів, але в одному районі;
- забезпечення вільного судноплавства в районах, що підпадають під юрисдикцію іншої держави;
- запобігання забруднення Світового океану.

Спори, які можуть виникати:

1. Визначення морських кордонів — спори можуть виникати щодо ліній, що визначають прикордонні води, територіальні води і виключні економічні зони.
2. Корисні копалини та ресурси — держави можуть мати розбіжності щодо прав на видобуток корисних копалин, рибних ресурсів та інших морських багатств.
3. Доступ до морських шляхів — спори можуть стосуватися прохідності морських шляхів, портів та торговельних заявок.
4. Екологічні питання — уряди можуть мати розбіжності щодо охорони морського середовища та управління екологічними ресурсами. Вирішення морських територіальних спорів часто вимагає консультацій, переговорів або залучення міжнародних судів та організацій, таких як Міжнародний суд ООН або арбітражні трибунали.

В основі вирішення морського спору лежить принцип мирного вирішення спорів, що зобов'язує сторони врегулювати спори тільки мирним шляхом. Іншим основним принципом є принцип вільного вибору засобів мирного вирішення спорів.

Принцип мирного вирішення спорів закріплений Конвенцією 1982 р. в двох формах: у вигляді загального зобов'язання держав вживати заходів щодо того, щоб виникаючі між ними розбіжності не створювали ситуації, які загрожували б миру, і як конкретне завдання – мирно врегулювати свої спори щодо змісту конкретних норм Конвенції та методів їх імплементації.

Практика вирішення міжнародних морських спорів показує, що використання переговорів ефективно на будь-якій стадії вирішення спору, в тому числі й після винесення рішення судовими або арбітражними органами.

Однією з різновидів переговорів є взаємні консультації. При проведенні консультацій держави повинні радитися одна з одною, а не протиставляти свої позиції; не повинні висувати ультимативних вимог, а прагнути гармонізувати свої думки з метою досягнення взаємоприйнятого рішення.

2.4. Рішення Міжнародного суду ООН щодо морських територіальних спорів

Враховуючи доктринальні положення щодо судового прецеденту як джерела міжнародного права, можна розглянути практику Міжнародного суду ООН щодо морських територіальних спорів.

З 22 травня 1947 р. по 1 червня 2017 р. в Загальний перелік Міжнародного суду ООН [List of All Cases] було внесено 168 справ¹⁹.

Майже кожна четверта справа стосується морського спору щодо питань:

1. встановлення кордонів територіального моря;
2. визначення меж континентального шельфу;
3. розмежування виключних економічних зон;
4. видобутку державами однакового виду живих ресурсів або різних видів, але в тому самому районі;
5. забезпечення вільного судноплавства в районах, що підлягають юрисдикції іншої держави;
6. запобігання забрудненню Світового океану.

Випадки звернення сторін до Міжнародного суду ООН із метою делімітації морських просторів є доволі поширеними та є найефективнішим юридичним способом врегулювання спорів про розмежування морських просторів, оскільки складність делімітації морських просторів полягає в тому, що необхідно розв'язати спори, які виникають щодо замкнутих або

¹⁹ International Court of Justice Cases. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3> (дата звернення 07.10.2024).

півзамкнених акваторій, що складаються з виключної економічної зони, континентальних шельфів суміжних або протилежних держав.

В основу проведення делімітації спірних просторів Суд поклав принципи справедливості з урахуванням усіх релевантних обставин, що є усталеними в міжнародній практиці з цих питань, починаючи зі спору між ФРН і Данією; ФРН і Нідерландами (справи № 51, 52 “North Sea Continental Shelf cases” [24]. Сторони спору просили Суд визначити принципи і норми міжнародного права, якими їм належить керуватися під час делімітації суміжних частин континентального шельфу, розташованого між ними, через те, що зовнішні межі континентального шельфу виявилися ніби відкритими, тому що термін «приєднувані до берега» ніким не брався до уваги або, на думку Міжнародного суду ООН, припускав різноманітне тлумачення²⁰.

Таким чином, Суд висунув доктрину «природного продовження суші» під водою й загалом відкинув критерій «приєднуваності», тобто 20 лютого 1969 р. Суд 11 голосами проти 6 виніс рішення, в якому зазначалось, що континентальний шельф являє собою «природне продовження сухопутної території (держави) в морі та під морськими водами» і що його делімітація має здійснюватися «за згодою, відповідно до принципів справедливості, з урахуванням всіх релевантних обставин»²¹.

У подальших рішеннях Суд виклав деякі з цих принципів справедливості: принцип значної диспропорції довжини узбережій, принцип виключення математичного зміщення умов лінії рівновіддаленості, принцип відрізалного ефекту, принцип мовчазної згоди, принцип естопеля тощо.

Новий спосіб делімітації виключної економічної зони та континентального шельфу, що був започаткований рішенням справи між ФРН і Данією та ФРН і Нідерландами, використаний під час прийняття рішень щодо розмежування континентального шельфу між Тунісом та Лівією

²⁰ Галімурка П. І. Механізм призначення тимчасових заходів у справах щодо тлумачення або застосування Конвенції ООН з морського права. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право. 2023. № 76(2). С. 212-214. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.76.2.34

²¹ North Sea Continental Shelf cases. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/51/5535.pdf> (дата звернення 07.10.2024).

(1982), розмежування морських просторів між Канадою та США (1984), розмежування континентального шельфу між Лівією та Мальтою (1985), також щодо територіального та морського спору між Нікарагуа та Гондурасом у Карибському морі (2007), делімітації морського кордону в Чорному морі між Румунією та Україною (2009)²².

У деяких справах щодо морських територіальних спорів Суд не тільки активно посилається на попередні рішення, але й використовує термін «прецеденте право».

Зокрема, в рішенні справи № 87 «Делімітація морського кордону та територіальні питання між Катаром та Бахрейном» [Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain] зазначено: «Правило про серединну лінію/особливих обставин, що застосовується делімітації територіальних вод, та правила про принципи справедливості, як склалося в прецедентному праві щодо делімітації континентального шельфу та виключної економічної зони, тісно переплетені».²³

Спір про делімітацію морського кордону між Бангладешем та М'янмою в Бенгальській затоці – одна із 25 справ Міжнародного трибуналу з морського права, що стосується делімітації морського кордону в територіальних водах, виключній економічній зоні та на континентальному шельфі. У цій справі розв'язувались проблеми делімітації континентального шельфу поза 200 морських миль.

Рішення від 14 березня 2012 р. відображає досвід Міжнародного суду та арбітражів щодо аналогічних питань, зокрема Арбітражні рішення про розмежування континентального шельфу в справі Великобританія - Франція (1978)²⁴.

²² Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya) case. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/63/950> (дата звернення 07.10.2024).

²³ Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain case. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/87/7027.pdf> (дата звернення 11.10.2024).

²⁴ Reports of International Arbitral Awards. URL: http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XVIII/3-413.pdf (дата звернення 11.10.2024).

Досягнення справедливого результату зумовило необхідність вирішення питання щодо правомірності проведення розмежувальної лінії. Трибунал вказав, що вихідною є лінія на сухопутній території.

Отже, Трибунал узагальнив тенденції розмежування кордонів (спочатку визначаються координати рівновіддаленості, потім лінія корегується з врахуванням особливих обставин), своїм рішенням підтверджуючи наявність горизонтального прецеденту ²⁵.

На розгляді Міжнародного суду ООН [pending cases] – вісім справ щодо делімітації морських просторів, а саме справа 150 «Справа, що стосується певних видів діяльності, яку здійснює Нікарагуа в прикордонних районах» [Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area. (Costa Rica v. Nicaragua)], справа № 153 «Зобов'язання домовитись про доступ до Тихого океану» [Obligation to Negotiate Access to the Pacific Ocean. (Bolivia v. Chile)], справа №154 «Питання про делімітацію континентального шельфу між Нікарагуа та Колумбією за межами 200 морських миль від Нікарагуанського узбережжя» [Question of the Delimitation of the Continental Shelf between Nicaragua and Colombia beyond 200 nautical miles from the Nicaraguan Coast (Nicaragua v. Colombia)], справа No 155 «Передбачувані порушення суверенних прав та морських просторів у Карибському морі» [Alleged Violations of Sovereign Rights and Maritime Spaces in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Colombia)], справа № 157 «Делімітація морських просторів у Карибському морі та Тихому океані» [Maritime Delimitation in the Caribbean Sea and the Pacific Ocean (Costa Rica v. Nicaragua)], справа № 161 «Делімітація морських просторів у Індійському океані» [Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya)], справа № 162 «Спор щодо статусу та використання вод Сілала» [Dispute over the Status and Use of the Waters of the Silala (Chile v. Bolivia)], справа № 165 «Кордон у північній частині острова Портільос», провадження об'єднане зі справою щодо морської делімітації в

²⁵ Annual Reports – *International Tribunal for the Law of the Sea*. URL: http://www.itlos.org/the_tribunal/annual_reports.pdf (дата звернення 11.10.2024).

Карибському морі та Тихому океані [Land Boundary in the Northern Part of Isla Portillos (Costa Rica v. Nicaragua) Proceedings joined with Maritime Delimitation in the Caribbean Sea and the Pacific Ocean (Costa Rica v. Nicaragua)].

2.5. Судовий прецедент як джерело права

Судовий прецедент – це рішення у конкретній справі, яке допомагає іншим суддям приймати рішення в майбутньому по аналогічній категорії справ.

Доктрина міжнародного права щодо судового прецеденту як джерела права в сучасних умовах розвитку міжнародних відносин наблизилась до оцінювання юридичної сили рішень міжнародних судових інституцій, які приймаються з врахуванням рішень попередніх справ як таких рішень, які є переконливими прецедентами, або «*jurisprudence constante*».

Для глибшого дослідження цього поняття звернемося до наукової спадщини наших попередників.

Український дослідник нормативності актів судової влади С. Шевчук виокремлює родові поняття «юридичний прецедент», під ним розуміючи: «адміністративне або судове рішення по конкретній юридичній справі, якому держава надає загальнообов’язкове значення. Зміст юридичного прецеденту полягає у тому, що раніше прийняте рішення державного органу (судового або адміністративного) по конкретній справі має силу правової норми й при наступному вирішенні подібних справ».²⁶

Результатами практики Міжнародного суду ООН є певні міжнародно-правові новації:

а) лінія рівновіддаленості вважається одним із методів делімітації за умов врахування специфічних особливостей місцевості та відносин між сторонами та принципів справедливості (рішення спорів про делімітацію між Тунісом та Лівією, між Катаром та Бахрейном, між Канадою та США, між Лівією та Мальтою, між Камеруном та Нігерією, між Румунією та Україною);

²⁶ Шевчук С.В Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: реферат, Київ, 2007. 640 с.

б) закономірності проведення єдиної лінії розмежування морських просторів (рішення спорів між Катаром та Бахрейном, Нікарагуа та Гондурасом).

Міжнародний Суд ООН ретельно досліджує власну практику винесення рішень у схожих справах, чим забезпечує послідовність («спадковість») рішень.

Рішення, що традиційно цитуються під час обґрунтування прийняття нових рішень, є настільки важливими для розвитку морської галузі, що вийшли за межі традиційного тлумачення наявних норм права.

Для майбутніх спорів такі рішення не є обов'язковими, але кількість цитування та запозичення висновків визначають певний вплив на подальшу практику розв'язання спорів та на розвиток міжнародного права, зокрема міжнародного морського права. Тому можна вважати, що судовий прецедент у міжнародному праві існує де-факто ²⁷.

Варто зазначити, що ідеалізувати судовий прецедент як джерело права не слід, оскільки він має ряд недоліків, серед яких одним з основних є суперечливість судових рішень, які можуть виноситися по одному і тому ж питанню. А тому необхідно забезпечити реальну незалежність судової гілки влади, всебічність та об'єктивність розгляду справ і безперечно законність та обґрунтованість прийнятих судових рішень. При цьому категорію судів рішення яких набуватиме силу судового прецеденту слід обмежити Конституційним судом України, Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних та кримінальних справ, Верховним судом України та міжнародними судовими органами рішення яких є обов'язковими для виконання на території України.

²⁷ Міжнародне прецедентне право: Теорія та практика. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/6_2017/part_1/35.pdf (дата звернення 13.10.2024).

2.6. Консультативна компетенція Міжнародного трибуналу з морського права

Міжнародний трибунал ООН з морського права (далі – Трибунал) – це міжурядова судова організація, яка розглядає правові суперечки у зв’язку з тлумаченням або застосуванням Конвенції з морського права (далі – Конвенція). Трибунал нараховує 168 учасників, які приєдналися до Конвенції. Серед них є 167 країн та Євросоюз. Штаб-квартира організації знаходиться у Гамбурзі. Робочими мовами Трибуналу є англійська та французька.

Бюджет організації на 2023-2024 фінансовий рік становить 23 млн 443 тис. 900 євро. Трибунал був заснований у 1982 році, однак перше засідання відбулося у 1996 році ²⁸.

Юрисдикція Трибуналу поширюється на суперечки у галузі морського права, однак має певні обмеження:

1. Учасники Конвенції можуть вирішувати різноманітні суперечки у галузі морського права за допомогою Трибуналу.
2. Країни, які не є учасниками Конвенції, можуть за спільним погодженням передати до Трибуналу суперечливу справу, яка підпадає під юрисдикцію будь-якої іншої угоди, що визнає компетенцію Трибуналу.
3. У випадку, коли юрисдикція Трибуналу викликає сумніви, саме Трибунал приймає рішення щодо власної юрисдикції.
4. Трибунал може запровадити тимчасові заходи, щоб запобігти негативним наслідкам у розвитку справи.
5. Конвенція вимагає від учасників негайного звільнення затриманого судна та його екіпажу. Якщо цього не відбулося, справу може бути передано на розгляд Трибуналу країною, судно та екіпаж якої було затримано.
6. Приєднуючись до Конвенції, країна може визначити положення, на які не буде поширюватись юрисдикція Трибуналу.

²⁸ Міжнародний трибунал ООН з морського права. URL: <https://intent.press/publications/world/2023/mizhnarodnij-tribunal-onn-z-morskogo-prava-avtoritetnij-arbitr-chi-lishe-yuridichnij-konsultant/> (дата звернення 14.10.2024).

Трибунал складається з 21 члена, які таємним голосуванням обираються учасниками Конвенції. Кожен учасник може висунути двох кандидатів з високою репутацією у галузі морського права. При цьому від кожної країни у Трибуналі може бути тільки один член. У Трибуналі мають бути представлені всі основні правові системи світу. Також кожний географічний регіон, встановлений Генеральною асамблеєю ООН (Африка, Азія, Східна Європа, Латинська Америка та Карибський басейн, Західна Європа та інші країни), має бути представлений не менш ніж трьома членами²⁹. Члени Трибуналу обираються на 9 років, при цьому кожні 3 роки переобирається третина суддів.

Трибунал зареєстрував та відкрив 32 справи. Перша справа була відкрита у 1997 році та стосувалася звернення держави Сент-Вінсент і Гренадіни щодо захоплення її судна Гвінеєю [35]³⁰.

Значна частина усіх розглянутих справ стосується вимоги негайного звільнення затриманого судна та його екіпажу. Зокрема, серед таких суперечок можна назвати справу Панами проти Франції щодо звільнення судна *Samouco* та його команди, справу Сейшельських островів проти Франції щодо звільнення риболовного судна *Monte Confurco* та його команди та справу Росії проти Австралії щодо звільнення російського судна *Volga* та його команди за протизаконну риболовлю у виключній економічній зоні Австралії.

У 2013 році до Трибуналу звернулися Нідерланди з позовом проти Росії, вимагаючи звільнити судно *Arctic Sunrise* та його екіпаж, яких було затримано поблизу російської бурової платформи. Зазначимо, що Трибунал повністю задовольнив вимоги Нідерландів.

Чверть усіх справ припадає на випадки, що стосуються необхідності запровадження тимчасових заходів. Зокрема, серед таких суперечок можна

²⁹ Юридична енциклопедія. Міжнародний трибунал з морського права. У 6 томах. Т. 5. Ю. С. Шемшученко, Київ: 2001. 792 с.

³⁰ Українська дипломатична енциклопедія. Трибунал із морського права міжнародний У 2 томах. В. С. Ржевська, Київ: Знання України, 2004. 812 с.

назвати справу Нової Зеландії та Австралії проти Японії. Країни звернулися до Трибуналу через те, що Японія замість заходів щодо збереження південного блакитного тунця проводила його ловлю у 1998 та 1999 роках. Також можна згадати справу Ірландії проти Великобританії, розпочату у 2001 році. Ірландія звернулася до сусідів, а згодом до Трибуналу із вимогою призупинити діяльність заводу MOX у Селлафілді та припинити міжнародне переміщення пов'язаних із діяльністю заводу радіоактивних матеріалів.

Тричі Трибунал розглядав справи щодо розмежування морських кордонів. Деякий час вважалося, що подібні суперечки входять до компетенції Міжнародного суду ООН. Уперше таку справу було розглянуто Трибуналом у 2009 році. Суперечку щодо морських кордонів у Бенгальській затоці між Бангладеш та М'янмою було вирішено на користь першої у 2012 році. Ще дві кордонні суперечки відбулися між Ганою та Кот-д'Івуаром в Атлантичному океані у 2014 році та між островом Маврикій та Мальдівськими островами в Індійському океані у 2019 році.

Ще двічі до Трибуналу звернулися за консультаційним висновком. Зокрема, у 2010 році Міжнародний орган з морського дна звернувся до Палати зі спорів щодо морського дна Трибуналу з метою з'ясувати ступінь відповідальності країн-учасників Конвенції, які виступають гарантами для приватних компаній, що планують проводити розробку океанів.

Трибунал є відносно молодого, але достатньо авторитетною організацією. Про авторитет Трибуналу говорить хоча б той факт, що учасниками організації є 167 країн та Євросоюз, тобто фактично всі країни світу.

Юрисдикція Трибуналу поширюється на весь спектр питань, розглянутих у Конвенції, тобто фактично охоплює все морське право.

Отже, Міжнародний трибунал з морського права – це спеціальна судова установа, яка покликана розглядати міжнародні спори у сфері дослідження і використання світового океану в інтересах не лише окремих держав-учасниць Статуту, але й, що не менш важливо, в інтересах світового співтовариства. Про авторитет Трибуналу свідчить те, що жодна із таких

справ не передавалась на розгляд іншим судам. У цілому діяльність Трибуналу з вирішення морських спорів слугує гарантією дотримання норм Конвенції ООН з морського права і фактором прогресивного розвитку сучасного морського права.³¹

Таким чином, у результаті аналізу діяльності Міжнародного Суду ООН і Міжнародного трибуналу з морського права можна зробити висновок, що судова процедура, здійснювана даними судами, є ефективним засобом мирного вирішення міжнародних морських спорів. Дані судові органи у процесі свого функціонування займаються застосуванням, тлумаченням і розвитком діючих норм міжнародного морського права, основним джерелом якого є Конвенція ООН 1982 року.

До компетенції Трибуналу належать усі спори і всі заяви, передані й подані відповідно до Конвенції. До неї також належать усі питання, прямо зазначені в будь-якій з угод, що передбачають встановлення компетенції.

Відповідно до своєї компетенції Трибунал розглядає спори (компетенція Трибуналу у спірних справах) і виносить ухвали з питань права (консультаційна комісія зі спірних справ).

Відповідно до ст. 191 Конвенції Камера щодо спорів, що стосуються морського дна, має право виносити консультативні висновки з правових питань, що виникають у контексті діяльності Ассамблеї.

Консультативні висновки Міжнародного трибуналу з морського права можна класифікувати на види:

- 1) консультативні висновки, які надаються Камерою щодо спорів, що стосуються морського дна;
- 2) консультативні висновки, що надаються Трибуналом.

Консультативний висновок Трибуналу від 2 квітня 2015 року містить роз'яснення щодо прав та обов'язків держав-членів Субрегіональної комісії з рибальства в їх виключних економічних зонах відповідно до Конвенції ООН

³¹ Boyko Inna. *Case Law of the International Tribunal For the Law of the Sea. Lex portus*. 2019. No 2 (16). Pp. 27–40. URL: <https://doi.org/10.26886/2524-101X.2.2019>.

із морського права 1982 року й Конвенції про визначення мінімальних умов для доступу й експлуатації морських ресурсів у межах морських просторів під юрисдикцією держав-членів Субрегіональної комісії з рибальства 2012 року.

Отож, 10 квітня 2008 р. Міжнародний орган з морського дна отримав дві заяви про схвалення плану робіт з досліджень у Районах, що призначалися для діяльності Органу за допомогою підприємства або у співпраці з державами, що розвиваються, відповідно до ст. 8 Додатка III Конвенції ООН з морського права 1982 р.

Ці заяви були подані комерційною компанією «Науру Оушен резорчес інкорпорейшн» (Nauru Ocean Resources Inc.), зареєстрованої в Республіці Науру, і комерційною компанією «Тонга офшор майнінглімітед» (Tonga Offshore Mining Ltd.), зареєстрованої в Королівстві Тонга.

У березні 2010 р. Республіка Науру передала Генеральному секретарю Органу пропозицію з проханням до Камери дати консультативний висновок за рядом конкретних питань, що стосуються відповідальності державпоручителів. У своїй заяві Науру повідомила таке: у 2008 р. вона схвалила план «Науру Оушен резорчес інкорпорейшн» про дослідницькі роботи залізомарганцевих конкрецій у Районі.

Науру, як і багато інших держав, що розвиваються, не володіє технічною базою та фінансовою спроможністю для видобутку корисних копалин на морському дні у відкритому морі. Для взяття фактичної участі в діяльності в Районі державам доводиться залучати сторонніх юридичних осіб. Державам, що розвиваються, не тільки бракує фінансових коштів для видобутку корисних копалин на морському дні у відкритому морі. Багато з них не в змозі навіть передбачити потенційні юридичні ризики, пов'язані з таким проєктом.

Розглянувши запит Науру, Рада Органу прийняла рішення сформулювати три такі питання до Камери:

1. У чому полягають відповідальність і зобов'язання держав–учасниць Конвенції щодо поручительства за діяльність у Районі відповідно до Конвенції.

2. В яких межах виникає відповідальність держави учасниці у разі невиконання положень Конвенції.

3. Яких необхідних і належних заходів повинна вживати держава-поручитель для виконання своїх зобов'язань за Конвенцією.

Процедура прийняття консультативного висновку тривала менше року.

Консультативний висновок, одноголосно ухвалений членами Камери щодо спорів, що стосуються морського дна, було винесено 1 лютого 2011 року.

Камера наклала на держави, що поручилися, два види зобов'язань: пряме зобов'язання, яке передбачає, наприклад, дотримання принципу обережності, і зобов'язання щодо проведення комплексної перевірки з метою забезпечення дотримання підрядниками, щодо яких надається порука, умов контракту і зобов'язань, передбачених Конвенцією.

Згідно з висновком недотримання таким підрядником своїх зобов'язань саме по собі не породжує відповідальності держави, що поручилася.

Камера також визнала, що Конвенція вимагає, щоб держава, яка поручилася, у межах своєї правової системи ухвалила закони, правила та адміністративні заходи, покликані забезпечувати дотримання підрядником своїх зобов'язань і звільняти державу, яка поручилася, від відповідальності.

Висновок до другого розділу

Практика вирішення міжнародних морських спорів показує, що використання переговорів ефективно на будь якій стадії вирішення спору, в тому числі й після винесення рішення судовими або арбітражними органами.

Однією з різновидів переговорів є взаємні консультації.

При проведенні консультацій держави повинні радитися одна з одною, а не протиставляти свої позиції; не повинні висувати ультимативних вимог.

Вони повинні прагнути гармонізувати свої думки з метою досягнення взаємоприйнятого рішення.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що доктрина міжнародного права щодо судового прецеденту як джерела права в сучасних умовах розвитку міжнародних відносин наблизилась до оцінювання юридичної сили рішень міжнародних судових інституцій, які приймаються з врахуванням рішень попередніх справ як таких рішень, які є переконливими прецедентами, або «*jurisprudence constante*».

Міжнародний Суд ООН ретельно досліджує власну практику винесення рішень у схожих справах, чим забезпечує послідовність («спадковість») рішень.

Рішення, що традиційно цитуються під час обґрунтування прийняття нових рішень, є настільки важливими для розвитку морської галузі, що вийшли за межі традиційного тлумачення наявних норм права.

На відміну від рішень, консультативні висновки Суду обов'язкової сили не мають. Орган, що запитує, або спеціалізована установа ООН вільні виконати або не виконати положення висновку.

У деяких особливих випадках передбачається, що консультативний висновок має обов'язкову силу (наприклад, висновки, що стосуються

Загальної конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй, або Угоди про Центральні установи ООН, укладеної між ООН і Сполученими Штатами).

Водночас за консультативними висновками та висновками Суду, що містяться в цих висновках, стоїть авторитет Суду. Той факт, що консультативні висновки Суду приймаються до уваги міжнародними організаціями та державами, на практиці сприяє розвитку міжнародного права.

Для майбутніх спорів такі рішення не є обов'язковими, але кількість цитування та запозичення висновків визначають певний вплив на подальшу практику розв'язання спорів та на розвиток міжнародного права, зокрема міжнародного морського права.

Стосовно трибуналу це достатньо авторитетна організація. Юрисдикція Трибуналу поширюється на весь спектр питань, розглянутих у Конвенції, тобто фактично охоплює все морське право.

З іншого боку, до функціонування Трибуналу можна висунути й кілька критичних зауважень.

По-перше, попри широкий спектр положень, викладених у Конвенції з морського права, цілком очевидно, що Трибунал переважно використовується для вирішення вузького кола питань – негайного звільнення судна та екіпажу та запровадження тимчасових заходів.

Для вирішення більш складних питань країни, як правило, звертаються до інших організацій, як-от Міжнародний суд ООН та Арбітражний трибунал при Постійній палаті третейського суду в Гаазі.

По-друге, Трибунал вочевидь не має дієвого механізму, який би змушував учасників Конвенції виконувати рішення організації.

Отже, потенціал Трибуналу *de jure* не відповідає наявному *de facto*.

РОЗДІЛ 3

ДЕЛІМІТАЦІЯ МОРСЬКИХ ПРОСТОРІВ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН

3.1. Правовий режим морського кордону. Делімітація морських кордонів

Однією з основних складових держави є територія – її просторова основа.

Межі державної території визначаються кордонами, що встановлюються відповідно до чинного законодавства та принципів міжнародного співжиття.

Разом з тим кожна суверенна держава, здійснюючи своє територіальне верховенство і піклуючись про свою територіальну цілісність та недоторканність кордонів, установлює певний порядок, яким регулюються питання охорони державного кордону, прикордонної співпраці і взаємодії із суміжними та іншими державами.

Складні сучасні умови міжнародних відносин передбачають, що всі питання, котрі стосуються територіальних розмежувань і встановлення кордонів між державами, визначають, установлюють і змінюють відповідні нормативно-правові акти (двосторонні угоди, договори, міжнародні конвенції та ін.).

Як правило, усі вони базуються на принципах непорушності і недоторканності кордонів. Це надзвичайно важливо, адже передусім чітке визначення державного кордону забезпечує недопущення різноманітних конфліктів, відвертання територіальних суперечок, встановлення і підтримання добросусідських стосунків, розвиток мирного співробітництва держав³².

Однак конфлікти й усілякі територіальні і прикордонні суперечки існують у міжнародних відносинах і сьогодні. Це стається тому, що державні території і кордони протягом історії формувались у складних політичних

³² Політичні аспекти формування та охорони державного кордону. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/handle/123456789/2949/> (дата звернення 16.10.2024).

умовах: етнонаціонального розвитку й становлення, міжнародної боротьби, зовнішніх впливів і, як наслідок, залишається безліч невирішених питань та протиріч.

Для того, аби опанувати названі проблеми, кожна з країн будує систему охорони свого державного рубежу, яка є об'єктивною реальністю суспільного життя і становить собою відносно самостійну галузь правоохоронної і воєнно-політичної діяльності, адже: державний кордон був, є і ще довго залишатиметься необхідним політичним інститутом і атрибутом держав; захист національних інтересів безпосередньо на кордоні залишається об'єктивною потребою будь-якої держави.

Питання делімітації морських кордонів та підтримання їх правового режиму у всі часи були одними з фундаментальних для держав, що формувалися та виборювали права на власні території.

Державна територія в широкому сенсі – це територія, що належить певній державі. Від території інших держав вона відокремлюється державним кордоном. До складу державної території належать: суша (материкова частина держави з анклавом та островами); територіальне море (прибережна смуга моря певної ширини); надра у межах технічної досяжності та повітряний простір³³.

Територія є матеріальною основою та просторовими межами публічної влади, формою виявлення народного суверенітету та самоорганізації громадянського суспільства³⁴.

Різноманітні аспекти приналежності прибережних та значно віддалених від суходолу морських просторів впродовж розвитку людських цивілізацій часто ставали причинами воєн та підставами скликання багатьох міжнародних конференцій новітнього часу.

³³ Закон про державний кордон України 1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення 16.10.2024).

³⁴ Орзіх, М.П. Інноваційна реконструкція адміністративно-територіального устрою України. Актуальні проблеми держави і права. 2005. 18-24 с.

Норми про державне управління та поширення юрисдикції держав на прибережні морські простори зазвичай закріплюються в конституціях, а одним із елементів захисту суверенітету держав, їх територіальної цілісності є система належного правового регулювання суспільних відносин, зокрема у сфері державних кордонів³⁵.

Такий важливий елемент державного та суспільного життя держав як перебування на узбережжі океанів, морів, великих судноплавних рік пришвидшує їх прогресивний розвиток, забезпечує стає економічне та політичне зростання, а в історичній ретроспективі – саме приморське розташування обумовило становлення потужних морських держав світу (Велика Британія, Іспанія тощо) та здійснення з часом Великих географічних відкриттів.

Вільний вихід до моря багато в чому обумовив становлення та розквіт і стародавніх, і сучасних народів.

За такого вагомого значення, у всі часи важливим було також і здійснення ефективної охорони морських кордонів прибережних держав, забезпечення дотримання їх режиму, а також вирішення конфліктів і притягнення до відповідальності винних у порушеннях встановлених правил. Невипадково найзапекліші наукові та політичні дискусії, що точилися з часів середньовіччя аж до кінця XX ст., стосувалися саме морських кордонів прибережних держав – визначення ширини територіального моря, зовнішня межа якого саме і є держав- ним морським кордоном прибережної країни.

Досягти консенсусу стало можливим лише у 1982 році з прийняттям Конвенції ООН з морського права (далі – UNCLOS'82), відповідно до норм якої, кожна держава має право встановлювати ширину свого територіального моря до межі, що не перевищує 12 морських миль, які відмірюються від вихідних ліній, визначених відповідно до цієї Конвенції (ст. 3).

³⁵ Царенко В.І. Правові режими, які застосовують в охороні державного кордону України: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 351-360 с.

Варто зазначити, що встановлення чіткого кордону – головне завдання кожної країни світу. Кордон визначає суверенне право держави на організацію власної політичної та соціально-економічної системи. Як головна складова національної безпеки, виконує важливі функції охорони території, контролю нелегальної міграції, контрабанди й переміщення злочинних угруповань.

Кордон – це обов’язковий елемент, що сприяє формуванню єдиного державно-територіального організму³⁶.

Делімітація морських кордонів має важливе міжнародне значення, адже це процес визначення та формалізації меж територіальних вод, виключних економічних зон та континентального шельфу між державами.

Основні аспекти міжнародного значення делімітації морських кордонів включають:

1. **Право на ресурси:** делімітація визначає, які ресурси (риба, корисні копалини) можуть бути використані країнами в своїх зонах, що має великий економічний вплив.
2. **Суперечки та конфлікти:** чітке визначення кордонів допомагає уникнути територіальних суперечок та конфліктів між державами, що можуть виникати через невизначеність.
3. **Міжнародні угоди:** делімітація часто регулюється міжнародними договорами, такими як Конвенція ООН з морського права, що сприяє співпраці між країнами.
4. **Екологічний контроль:** правильно встановлені кордони допомагають у збереженні морських екосистем, контролюючи видобуток природних ресурсів.
5. **Геополітичні інтереси:** встановлення морських кордонів може мати істотний вплив на політичну стабільність та безпеку в регіоні.

Отже, аналіз сучасного правового режиму морського кордону свідчить, що в у сфері встановлення режимних правил прибережних акваторій та

³⁶ Романуха, О.М. Делімітація сучасного кордону України. *Наука. Релігія. Суспільство*. 110-116 с.

морської діяльності є добре проробленим, визначає всі аспекти забезпечення режиму морського кордону, передбачаючи норми про мирне проходження, координацію дій з охорони кордонів і містить норми про забезпечення участі в них громадян та їх об'єднань, але все ж окремі питання досі залишаються невизначеними та потребують концептуальних змін та оновлення на рівні програмних документів, делімітації морських кордонів, розмежування прибережних морських просторів.

3.2. Аналіз рішень Міжнародного Суду ООН щодо спорів про делімітацію морських просторів

Однією з найбільш важливих, доктринально обґрунтованих і конвенційно сформованих галузей міжнародного права є міжнародне морське право.

Головними суб'єктами міжнародного права є держави, між якими у процесі міжнародних відносин виникають суперечності, у тому числі з приводу розмежування морських просторів, використання Світового океану та його ресурсів.

Значна кількість справ, які подаються на розгляд до міжнародних судових органів, стосуються відносин у сфері морського права, а також регулюються нормами Конвенції ООН з морського права (далі – Конвенції) та іншими міжнародно-правовими актами.

Варто зазначити, що проблематика механізму врегулювання і вирішення морських спорів взагалі та міжнародними судами зокрема детально досліджується вітчизняними і зарубіжними юристами-міжнародниками з часу підготовки й прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 року.

Дослідження практики вирішення морських спорів міжнародними судовими органами, а саме: Міжнародним Судом ООН і Міжнародним трибуналом з морського права (далі – Трибуналом), встановлення історичних аспектів становлення судових засобів врегулювання міжнародних морських

спорів, та аналіз тенденцій і перспектив розвитку правового регулювання вирішення морських спорів.

Міжнародним Судом ООН у процесі своєї діяльності було вирішено низку морських спорів:

- справа щодо рибного промислу між Великобританією і Норвегією (1951 р.);
- справа про острови Менк'ю і Екріхос між Великобританією і Францією (1953 р.);
- делімітація континентального шельфу Північного моря між ФРН і Данією та Нідерландами (1969 р.); – делімітація континентального шельфу між Тунісом і Лівією (1982 р.);
- делімітація континентального шельфу між Лівією та Мальтою (1985 р.);
- проведення морського кордону у районі затоки Мен між Канадою і США (1984 р.);
- спір щодо сухопутного та морського кордону між Сальвадором і Гондурасом (1986 р.);
- спір щодо розмежування морських просторів між Україною та Румунією у Чорному морі (2009 р.)³⁷.

Роль Міжнародного Суду ООН у вирішенні міждержавних спорів, підтриманні міжнародного правопорядку є досить значна. Серед основних досягнень Міжнародного Суду є те, що він безпосередньо вплинув на становлення основних положень міжнародного морського права у їхньому сучасному розумінні, що знайшло відбиток у Конвенції.

Йому належить заслуга у формуванні основ міжнародного права делімітації континентального шельфу і розмежуванні морських просторів.

Міжнародний Суд ООН, застосовуючи норми міжнародного права до конкретних обставин при розгляді спорів між державами, максимально розвиває, поглиблює й конкретизує їх зміст. Ця робота завжди носить

³⁷ Міжнародний Суду ООН. URL: <http://www.icj-cij.org/> (дата звернення 07.10.2024).

творчий характер і є допоміжним засобом для вдосконалення норм міжнародного права.

Процедура провадження у Міжнародному Суді ООН досить ефективна і дає йому змогу виконувати завдання, поставлені світовою спільнотою.

Основним міжнародно-правовим документом, що регулює міждержавні відносини у сфері міжнародного морського права, є Конвенція ООН з морського права 1982 року³⁸.

Відповідно до ст. 279 Конвенції держави-учасниці врегульовують будь-який спір між собою щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції мирними засобами згідно з ч. 3 ст. 2 Статуту ООН (усі члени ООН вирішують свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир та безпеку й справедливість) і з цією метою прагнуть до врегулювання засобами, зазначеними в ч. 1 ст. 33 Статуту (сторони, що беруть участь у будь-якому конфлікті, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити конфлікт шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний вибір)³⁹.

Згідно з ч. 1 ст. 287 Конвенції при підписанні, ратифікації цієї Конвенції або приєднанні до неї або в будь-який час після цього держава може вибрати шляхом письмової заяви один або більше із наступних засобів врегулювання спорів щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції:

- Міжнародний трибунал з морського права;
 - Міжнародний Суд ООН;
 - арбітраж, створений згідно з Додатком VII до Конвенції;
 - спеціальний арбітраж, створений згідно з Додатком VIII до Конвенції,
- для однієї або більше категорій спорів.

³⁸ Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057/print1337688575529357 (дата звернення 07.10.2024).

³⁹ Статут Організації Об'єднаних Націй. Представництво ООН в Україні. – Київ: Департамент громадської інформації ООН. 2008. 25 с.

Крім цього, окремим елементом системи врегулювання міжнародних морських спорів можна вважати Палату (Камеру) зі спорів, що стосуються морського дна, яка функціонує у складі Міжнародного трибуналу з морського права.

Це підтверджується положенням ч. 2 ст. 287 Конвенції, яка передбачає обов'язок держави учасниці визнавати компетенцію Палати (Камери) зі спорів, що стосуються морського дна Міжнародного трибуналу з морського права.

За загальним правилом держава-учасниця, що є стороною в спорі, який не охоплюється діючою заявою, вважається такою, що погодилась на арбітраж згідно з Додатком VII (п. 3 ст. 287 Конвенції).

Якщо сторони в спорі не прийняли одну й ту саму процедуру для врегулювання спору, він може бути переданий тільки на арбітраж згідно з Додатком VII, якщо сторони не домовляться про інше (ч. 5 ст. 287 Конвенції).

Держава-учасниця має право обрати один або декілька з вищенаведених засобів шляхом письмової заяви, письмової декларації відповідно до ст. 287 Конвенції і передати на зберігання Генеральному Секретареві ООН.

Варто зазначити, що відповідно до Закону України про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 р. та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 р., прийнятого Верховною Радою України 3 червня 1999 р., Україна заявляє, що відповідно до ст. 287 Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 р. вона обирає як головний засіб вирішення спорів щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції арбітраж, створений згідно з Додатком VII.

Для розгляду спорів щодо тлумачення або застосування Конвенції з питань, пов'язаних з рибопромисловою діяльністю, захистом і збереженням морського середовища, морськими науковими дослідженнями і судноплавством, включаючи забруднення з суден та забруднення скиданням, Україна обирає спеціальний арбітраж, створений згідно з Додатком VIII.

Україна визнає компетенцію, як це передбачено ст. 292 Конвенції, Міжнародного трибуналу з морського права щодо питань, пов'язаних з негайним звільненням з-під арешту суден або звільненням їх екіпажів.

Відповідно до пункту 2 Закону містить застереження, що Україна відповідно до ст. 298 Конвенції заявляє, що вона, якщо інше не передбачено окремими міжнародними договорами України з відповідними державами, не визнає обов'язкових процедур, які ведуть до обов'язкових рішень, для розгляду спорів щодо розмежування морських кордонів, спорів, пов'язаних з історичними затоками, та спорів стосовно військової діяльності⁴⁰.

Процес «Румунія проти України» — судовий процес, що розглядався у Міжнародному суді ООН з 2004 по 2009 рік, який виник в результаті територіальної суперечки між Румунією та Україною. 16 вересня 2004 року Румунія внесла позов проти України, що стосується делімітації морських кордонів виключної економічної зони і розділу континентального шельфу в Чорному морі в районі острова Зміїний.

Вивчивши аргументи сторін та історію питання, а також можливі прецеденти, 3 лютого 2009 року суд прийняв одностороннє рішення, що є надзвичайно рідкісним в практиці Міжнародного суду.

Щодо острова Зміїний, суд підтвердив українську приналежність самого острова та наявність українських територіальних вод навколо острова, однак разом з тим вирішив, що цей острів не є складовою частиною берегової лінії.

Суд виходив з того, що острів Зміїний розташований відносно далеко від берега та є дуже маленьких розмірів.

Тому суд прийшов до висновку, що острів Зміїний «не повинен впливати на делімітацію у цій судовій справі, окрім 12-мильної смуги територіальних вод навколо острова» (параграф 188)⁴¹. Суд також не

⁴⁰ Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: Закон України від 03 червня 1999 року № 728-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text>

⁴¹ Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine), Judgment, I.C.J. Reports 2009, p. 61. URL: <https://webcitation.org/6HaIg0jg9?url=http://www.icj-cij.org/docket/files/132/14987.pdf>

враховував Сулинську дамбу, як пропонувала румунська сторона. Суд визнав, що дамба не є частиною порту, а тому не є складовою берегової лінії (параграфи 138—140).

Суд вирішив, що лінія морського кордону, що розділяє континентальний шельф та виключні економічні зони Румунії та України в Чорному морі, починається з точки 1, що визнана сторонами в статті 1 Договору між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону від 2003 року⁴², проходить по дузі радіусом 12 морських миль, що відмежовує територіальне море навколо острова Зміїний, до точки 2 з координатами 45°03'18.5" північної широти та 30°58'37.3" східної довготи, де ця дуга перетинається з лінією, проведеною на рівних відстанях від континентального узбережжя Румунії та України.

Від точки 2 лінія кордону проходить по рівновіддаленій лінії через точки 3 (координати 44°46'38.7" північної широти та 30°58'37.3" східної довготи) та 4 (координати 44°44'13.4" північної широти та 31°10'27.7" східної широти) до точки 5 (координати 44°02'53.0" північної широти та 31°24'35.0" східної широти).

Від точки 5 морський кордон проходить по рівновіддаленій від румунського та українського узбережжя лінії напрямком на південь, починаючи від геодезичного азимуту 185°23'54.5" і до точки, де він перетинається з виключними економічними зонами інших держав. Таке проходження лінії розмежування практично точно відтворює лінію, запропоновану радянською стороною на переговорах про розмежування з Румунією 1987 року.

У судовому рішенні було визначено лінію розмежування виключних економічних зон між Україною та Румунією, що стала компромісом між румунською та українською позиціями. Проте румунська влада звернула свій

⁴² Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 2 червня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/642_003 (дата звернення 08.10.2024)

погляд на гирло Дунаю. Зокрема, було висловлено претензії на український острів Майкан⁴³.

3.3. Принципи і способи делімітації морських просторів

Наявність власної території визнається однією із ключових ознак держави не тільки юриспруденцією, але й іншими суспільним (політологія), природничими (географія) науками.

Саме встановлення кордонів та розмежування території є однією з перших історичних форм взаємодії держав одна з одною.

Питання делімітації державних кордонів, у першу чергу морських, носить не лише академічний інтерес для вітчизняних дослідників, а і може мати певну практичну цінність.

Відповідно до ст. 2 Закону України “Про державний кордон” Державний кордон України - визначається Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України⁴⁴.

Конституція (ст. 2) лише наголошує на цілісності та недоторканості державного кордону⁴⁵, а Закон України “Про міжнародні договори” вказує на те, що договори, які стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України укладаються від імені України та підлягають ратифікації, не встановлюючи якихось правил чи принципів, відповідно до яких відбувається делімітація.

Закон України “Про державний кордон” містить посилання на принцип непорушності державних кордонів та на принципи добросусідства і взаємності у прикордонних відносинах, а також численні відсилки до

⁴³ Україна не збирається погоджуватись з претензіями Румунії на острів Майкан на Дунаї : 14.05.2010. URL: https://web.archive.org/web/20131020060154/http://upi.org.ua/news/ukrajina_ne_zbiraetsja_pogodzhuvatis_z_pretenzijami_rumu_niji_na_ostriw_majkan_na_dunaji/2010-04-14-11133

⁴⁴ Про державний кордон України: Закон України від 18 грудня 1991 р. № 1778-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення 08.10.2024)

⁴⁵ Про міжнародні договори: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-I. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua.\(дата звернення 08.10.2024\)](http://zakon2.rada.gov.ua.(дата звернення 08.10.2024))

міжнародних договорів України з питань розмежування державних кордонів.

З питань делімітації сухопутних кордонів Україною укладено сім міжнародних договорів (зі Словацькою, Угорською республіками, республіками Молдова, Польща та Румунією). Переважна більшість із них вказують, що при встановленні кордону сторони керувались принципом міжнародного права, встановленими Статутом ООН та Заключним актом Ради безпеки та співробітництва в Європі⁴⁶. Серед них найбільш згадуваними є:

1. Суверенна рівність держав.
2. Територіальна цілісність.
3. Недоторканість державних кордонів.
4. Взаємна повага сторін одна до одної.

Така практика характерна і для територіальних договорів іноземних держав. Так, договір між Німецькою Демократичною Республікою та Королівством Швеція від 22 червня 1978 року містить пряме посилення на принципи Гельсінського акту⁴⁷. Натомість договори, укладені після прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 року ґрунтуються на принципах, викладених в ній, наприклад, договір між Німецькою Демократичною Республікою та Республікою Польща від 22 травня 1989 року⁴⁸.

Сама Конвенція ООН з морського права вказує на необхідність договірної, за взаємною згодою сторін, визначення морських кордонів, та на дотримання при цьому засад справедливості та рівного права сторін на використання морських ресурсів⁴⁹.

⁴⁶ Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (дата звернення 08.10.2024)

⁴⁷ Treaty between the German Democratic Republic and the Polish People's Republic on the Delimitation of the Sea Areas in the Oder Bay. 1989. URL: http://www.vliz.be/vmdcdata/marbound/details.php?eez_id=75. (дата звернення 08.10.2024).

⁴⁸ Nugzar Dundua Delimitation of maritime boundaries between adjacent States URL: http://www.un.org/Depts/los/nippon/unff_programme_home/fellows_pages/fellows_papers/dundua_0607_georgia.pdf. (дата звернення 08.10.2024).

⁴⁹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй по морському праву від 10 грудня 1982 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (дата звернення 08.10.2024)

Конвенція на інші принципи вказівок не містить, компетентні судові органи виносять рішення, враховуючи не тільки вказані, а і спираючись на загальноправові принципи.

Аналізуючи рішення компетентних міжнародних судів, досить важко провести розмежування між принципами делімітації та її способами (методами).

Варто зазначити, що у деяких випадках формулювання, використане судом, вказує на те, що певне положення розглядається ним як принцип, в інших – як метод. Зарубіжні дослідники, наприклад, Н. Дандью, взагалі не проводять такого розмежування⁵⁰. Загалом, орієнтуючись на правозастосовну практику в ційсфері, можна виділити такі принципи:

1. справедливості;
2. договірного визначення кордонів;
3. пропорційності, а також методи:
4. визначення еквівалентної (рівної) дистанції;
5. єдиного морського кордону;
6. врахування інших (географічних та негеографічних) обставин.

Справедливість є загальноправовим принципом, що має бути дотриманий в першу чергу в міжнародних відносинах, оскільки його порушення може тягти за собою значні міжнародні конфлікти. Принцип договірного визначення кордонів ґрунтується на принципі мирного вирішення спорів, закріпленому Гельсінським актом.

Принцип пропорційності вимагає особливої уваги. Вперше до нього Міжнародний суд ООН звертається у справі про делімітацію континентального шельфу Північного моря 1968 року. Федеральна Республіка Німеччина обґрунтовувала свою позицію у справі тим, що кожна держава повинна мати “еквівалентний та справедливий простір”, що був би пропорційний довжині узбережжя. Суд прийняв цю позицію, посилаючись на

⁵⁰ North sea continental shelf cases. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=cs2&case=52&k=cc&p3=0>. (дата звернення 08.10.2024).

таке:

1. узбережжя держав прилеглі одне до одного;
2. узбережжя ФРН вигнуте;
3. узбережжя держав, що примикають до Північного моря, порівнянні за довжиною⁵¹.

У спорі Тунісу та Лівії 1984 року принцип пропорційності було названо фундаментальним для делімітації⁵².

Розглядаючи методи делімітації, зазначимо таке. Конвенція про територіальне море та прилеглу зону 1958 року визначала еквівалентну (рівну) дистанцію як лінію, кожна точка якої рівновіддалена від вихідних точок, які служать для виміру територіального моря⁵³. Те ж саме визначення містить Конвенція про континентальний шельф 1958 року.

Проте такого роду метод не завжди застосовний, про що свідчить вже згадувана справа про делімітацію Північного моря 1968 року, так як далеко не всі морські узбережжя мають однакову конфігурацію. Проте для деяких категорій справ такий метод є доволі дієвим (наприклад, Камерун-Нігерія 2002 року).

Питання про встановлення єдиного морського кордону постає у випадку, коли морські простори з певним правовим режимом для держав співпадають. Вперше до нього звертаються у справі про затоку Мейн 1981 року. При цьому суд, розмежовуючи континентальний шельф та зону рибальства Канади та США, посилався на принципи та верховенство міжнародного права.

Щодо врахування інших обставин, то серед них, можна виділити, географічні та негеографічні. До перших належить конфігурація узбережжя та наявність чи відсутність островів, а до других – геологічні та геоморфологічні умови, соціально-економічні умови, інтереси третіх держав

⁵¹ Case concerning the Continental Shelf. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=cs2&case=52&k=cc&p3=0>. (дата звернення 08.10.2024).

⁵² Case of delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=cigm&case=67&k=6f&p3=0>/(дата звернення 08.10.2024).

⁵³ Treaty between the German Democratic Republic and the Kingdom of Sweden on the Delimitation of the Continental Shelf (with Protocol). 1978. URL: http://www.vliz.be/vmdcdata/marbound/details.php?eez_id=75. (дата звернення 08.10.2024).

та давність історичного володіння та користування. Іноді враховується також поведінка держав – сторін спору.

Так, важливість наявності чи відсутності договорів продемонструвала відома на теренах України справа щодо розмежування територій Чорного моря між Україною та Румунією (справа про острів Зміїний).

Врахування геологічних та геоморфологічних умов важливе в першу чергу при визначенні меж континентального шельфу (у справі Туніс-Лівія 1984 року обидві сторони посилались на них як на фактори, що безпосереднє стосуються справи)⁵⁴.

Врахування соціально-економічних факторів направлене в першу чергу на те, щоб забезпечити усім державам можливість вільно користуватись ресурсами моря для підтримання належних умов життя населення та роботи економіки. При цьому сторони можуть посилатись як на відсутність у іншій держави належних технологій для розробок певних ресурсів (наприклад, відсутність рибальського флоту для вилову риби чи відповідних установок для видобування нафти/ газу), так і на важливість певного роду ресурсів для певної держави (якщо, наприклад, економіка держави побудована на експорті риби та морепродуктів). Соціально-економічні фактори рідко служать основою для прийняття певного рішення, бо є доволі мінливими.

Врахування інтересів третіх держав коріниться в тому, що морські простори є спільними для всіх держав, незалежно від того, виходять вони до моря, чи ні.

Посилання на інтереси третіх держав присутнє у рішенні за справою Гвінея-Гвінея-Бісау від 1985 року.

Для того, щоб була прийнята до уваги давність історичного володіння, воно має відповідати таким вимогам:

- володіння та користування ресурсами протягом тривалого періоду часу відповідно до норм міжнародного права;

⁵⁴ Case of maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine). URL: [t/index.php?p1=3&p2=3&code=ru&case=132&k=95&p3=0](https://www.icj.org/index.php?p1=3&p2=3&code=ru&case=132&k=95&p3=0). (дата звернення 08.10.2024).

- таке володіння не оспорується іншими державами.

Говорячи про названі принципи та методи в контексті розмежування Азовського моря, не можна не наголосити на важливості їх застосування. Хоча внаслідок впливу політичних факторів процес делімітації всіляко затягується, можна спостерігати перші зрушення в цьому напрямку.

Висновок до третього розділу

Рішення Міжнародного суду ООН в Гаазі поставило крапку у питанні делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії у Чорному морі. І хоча міжнародно-правова площина цього питання знята з порядку денного – рішення є остаточним, обидві сторони мають прийняти і дотримуватися його, у внутрішньополітичному контексті ухвалене рішення стало скоріше комою й призвело до чисельних політичних спекуляцій.

В українському медіа-просторі можна знайти безліч оцінок ухваленого Міжнародним судом ООН рішення.

В міжнародній практиці не було ще рішень Міжнародного суду щодо розмежування морських просторів між державами, які б не будувались на засадах компромісу.

Завжди суд приймав рішення, які є компромісними, тобто на 100% не задовольняють жодну із сторін. Не стало виключенням і рішення Міжнародного суду, що стосувалося питання делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії.

Звертаючись до витоків даного спору, варто згадати, що суть суперечки полягала в наступному: за твердженням румунської сторони острів Зміїний не є островом відповідно до положень міжнародного морського права з усіма наслідками, а є скелею. Українська ж сторона наполягала на тому, що це – острів.

Отже, Гаазький суд однозначно прийняв сторону України в тому, що визнав Зміїний островом і українською територією. В той же час, відповідно

до рішення суду цей острів через його розміри не повною мірою впливає на визначення континентального шельфу і економічної зони для України. Міжнародний суд визначив лінію розмежування континентального шельфу і виключної економічної зони між двома країнами.

Українська сторона вважала і наполягала на тому, що в результаті делімітації морський простір має поділитися між Україною і Румунією у співвідношенні 3:1, а рішення міжнародного суду полягає в тому, що морські простори поділені в співвідношенні 2:1, тобто, дане рішення є компромісом.

Отже, рішення, яке схвалив суд, полягає в тому, що він не задовольнив вимог жодної із сторін, але визначив лінію делімітації у такий спосіб, що Україна має площу в 2 рази більшу ніж Румунія.

Крапку, яку поставив Міжнародний суд ООН у суперечці між Румунією і Україною в такому делікатному питанні, як делімітація морських просторів, об'єктивно сприятиме покращенню атмосфери у взаєминах між нашими країнами. Рішення Міжнародного суду є остаточним – обидві сторони мають прийняти і дотримуватися його.

Якщо говорити про те, які практичні наслідки має ухвалене судом рішення, то фактично ті розвідки газо- і нафто запасів, які вже проводилися, повністю знаходяться на території України згідно з цією делімітацією континентального шельфу і виключної економічної зони. А відтак, з господарської точки зору, Україна не програла. З міжнародно-правової точки зору завершено суперечку, яка була між двома країнами.

Крім того, вірогідно, що ухвалене рішення позитивно позначиться на європейських та євроатлантичних прагненнях України, адже Румунія є членом і ЄС і НАТО. Відповідно, врегулювання конфлікту з однією із країн-членів Євросоюзу та НАТО сприятиме перспективі членства України в цих організаціях. Тому що, очевидно, що будь-які суперечки і їхнє тривале існування не сприяють вирішенню зовнішньополітичних цілей будь-якої держави.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що аналіз сучасного правового

режиму морського кордону свідчить, що у сфері встановлення режимних правил прибережних акваторій та морської діяльності є добре проробленим, визначає всі аспекти забезпечення режиму морського кордону, передбачаючи норми про мирне проходження, координацію дій з охорони кордонів і містить норми про забезпечення участі в них громадян та їх об'єднань, але все ж окремі питання досі залишаються невизначеними та потребують концептуальних змін та оновлення на рівні програмних документів, делімітації морських кордонів, розмежування прибережних морських просторів.

РОЗДІЛ 4

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВА МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ

4.1. Інститут міжнародно-правової відповідальності

Правова відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння – найстаріший інститут міжнародного права.

Дана тема є однією з найважливіших у міжнародному праві, оскільки від якості вирішення пов'язаних з нею проблем безпосередньо залежить ефективність функціонування всієї системи міжнародного права, зміцнення міжнародного миру та правопорядку. І, хоча свої витoki поняття міжнародно-правової відповідальності бере в античному праві, питання про можливість послідовного застосовування даного принципу стоїть гостро і до цього дня.

Поняття правової відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння склалося ще в античності, точніше – в 4 столітті до Різдва Христового.

У сучасному міжнародному праві застосування інституту міжнародно-правової відповідальності бере свій початок в 1920 році, коли в Статуті Ліги Націй було вказано на можливість введення санкцій проти країн, які порушили свої міжнародно-правові зобов'язання⁵⁵.

Але повною мірою питання міжнародно-правової відповідальності отримало розвиток після Другої Світової війни, коли людство усвідомило ступінь шкоди, завданої фашистськими державами та їх. У 1945 році питання протидії міжнародно-протиправним діянням знайшло відображення в Статуті ООН (Глава VII «Дії у відношенні загрози миру, порушень миру й актів агресії»).

⁵⁵ Відповідальність у міжнародному праві URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_8.html (дата звернення 10.10.2024)

Спроби кодифікації норм міжнародно-правової відповідальності держав робилися вченими-юристами, неурядовими і міжурядовими організаціями. Однак жодна з них не призвела до появи універсальної міжнародної конвенції на цей час.

Сучасне поняття міжнародно-правової відповідальності еволюціонувало з відповідальності держав за збитки, заподіяні іноземним особам. Тому спочатку кодифікатори приділяли основну увагу матеріальній відповідальності за шкоду, заподіяну особі та майну іноземних громадян і іноземному капіталу.

З другої половини XX століття стала визнаватись відповідальність держав за агресію, військові злочини, політику апартеїду, геноциду. Змінюється характер застосовуваних заходів відповідальності і форм її реалізації. Потім відбуваються зміни в колі суб'єктів – з'являється відповідальність міжнародних організацій та індивідів. З розширенням технічних і наукових можливостей з'являється абсолютна відповідальність держав за шкоду, завдану в результаті правомірної діяльності.

Генеральна Асамблея ООН передала в 1956 році на розгляд Комісії міжнародного права питання про кодифікацію норм міжнародно-правової відповідальності держав.

В подальшому Генеральна Асамблея прийняла по цьому питанню резолюцію «Відповідальність держав за міжнародно-правові діяння» A/56/83 від 12 грудня 2001 року. Крім того, з даної проблеми було прийнято низку конвенцій:

- «Про попередження геноциду і покарання за нього» (1948 рік);
- «Про відшкодування шкоди, заподіяної іноземним повітряним судном третім особам на землі» (1952 рік);
- «Про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами» (1972 рік);
- «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду» (1995 рік);
- «Про додаткове відшкодування за ядерну шкоду» (1998 рік).

Питання, пов'язані з міжнародно-правовою відповідальністю держав, вирішуються і в судовому порядку.

Так, Міжнародний Суд ООН в 1949 році виніс рішення у справі про загибель людей та завдані збитки в результаті підризу на мінах британських військових кораблів, що проходили через албанські води в протоці Корфу.

Також, у 2008 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію А/63/10 «Міжнародно-правова відповідальність міжнародних організацій»⁵⁶.

Право міжнародної відповідальності – галузь міжнародного права, принципи і норми якої визначають для суб'єктів міжнародного права юридичні наслідки міжнародно-протиправних діянь, а також заподіяння шкоди в результаті діяльності, не забороненої міжнародним правом.

У цьому визначенні знайшло відображення існування двох підгалузей права міжнародної відповідальності:

- відповідальності за протиправні дії;
- відповідальності за збиток, що є результатом діяльності, не забороненої міжнародним правом.

За своєю юридичною природою ці види відповідальності принципово різні, вони регулюються різними комплексами норм, іншими є також зміст і форми, в яких вони можуть проявлятися.

Підгалузь відповідальності за протиправні дії складається з трьох основних частин:

- загальна частина,
- відповідальність держав,
- відповідальність міжнародних організацій.

Цілі права міжнародної відповідальності:

- стримувати потенційного правопорушника (превентивна функція);
- спонукати правопорушника виконати свої обов'язки належним чином (функція забезпечення правопорядку);

⁵⁶ Денисова Д.О. Відповідальність міжнародних організацій Одеса : Фенікс, 2014. 3 с.

- надати потерпілому відшкодування за заподіяну матеріальну та моральну шкоду (компенсаційна функція);
- впливати на майбутню поведінку суб'єктів в інтересах добросовісного виконання своїх зобов'язань (превенція і підтримка правопорядку).

Існують два різні види відповідальності.

Негативна відповідальність породжується правопорушенням, є деліктною. Саме цьому виду і присвячено право міжнародної відповідальності. Другим видом є позитивна відповідальність, під якою розуміється обов'язок вжити необхідних заходів для досягнення поставленої мети, і цей обов'язок випливає з міжнародного права. Наприклад, відповідно до Статуту ООН Рада Безпеки несе "головну відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки" (ст. 24).

Міжнародно-правова відповідальність – це юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародно-правового зобов'язання, або юридичний обов'язок суб'єкта-правопорушника ліквідувати наслідки шкоди, завданої іншому суб'єкту міжнародного права в результаті вчиненого міжнародно-правового делікту⁵⁷.

В основі даної галузі міжнародного права лежить принцип міжнародної відповідальності: будь яке міжнародно-протиправне діяння суб'єкта міжнародного права тягне за собою його міжнародну відповідальність.

Мета міжнародно-правової відповідальності — це передбачення відповідного результату, а саме: виключення можливості вчинення державою нових правопорушень; вплив на інші держави, спонукання їх до добровільного додержання міжнародних зобов'язань.

Функції міжнародно-правової відповідальності – це та чи інша спрямованість заходів, що здійснюються у межах міжнародної відповідальності. При цьому функції міжнародно-правової відповідальності мають двояке значення: 1 – правовідновлювальне (репараційне – є засобом

⁵⁷ Чорнобай Д.В. Міжнародна відповідальність за правомірну діяльність у європейському праві. 2011. 240-246 с.

відновлення порушених суспільних відносин міжнародного правопорядку мирними засобами); 2 – репресивне (каральне – військові дії).

Зміст міжнародно-правової відповідальності полягає в осуді правопорушника й в обов'язку правопорушника понести несприятливі наслідки правопорушення.

Суб'єктами права міжнародної відповідальності є суб'єкти міжнародного права: держави, міжнародні урядові організації та народи і нації, які борються за створення держави. Резолюція А/56/83 ст. 10: "2. Поведінка повстанського чи іншого руху, якому вдається створити нову державу на частині території вже існуючої держави або на будь-якій території під її управлінням, розглядається як діяння цієї нової держави за міжнародним правом".

Елементами міжнародно-протиправного діяння є:

- поведінка, яка відповідно до міжнародного права присвоюється даному суб'єкту міжнародного права, тобто вважається ним вчиненою(суб'єктивний елемент);
- поведінка, що представляє собою порушення цим суб'єктом покладеного на нього обов'язку за міжнародним правом (об'єктивний елемент).

Кваліфікація діяння як міжнародно-протиправного здійснюється на основі міжнародного права. На таку кваліфікацію не впливає та обставина, що діяння вважається правомірним відповідно до внутрішнього права держави або правилам міжнародної організації чи суперечить їм.

Міжнародно-правовими підставами відповідальності за міжнародні правопорушення – є передбачена сукупність юридично обов'язкових приписів, міжнародно-правових актів, на підставі яких певний варіант поведінки суб'єкта кваліфікується як міжнародне правопорушення.

4.2. Види і форми міжнародно-правової відповідальності держав

Відповідальність держав за шкідливі наслідки правомірної діяльності

Правові наслідки міжнародно-правових порушень.

Міжнародно-правова відповідальність реалізується в двох формах: політичної та матеріальної.

До політичної відповідальності відносяться наступні види: репресалії, реторсії, сатисфакції, санкції, декларативні рішення, обмеження суверенітету.

До матеріальної відповідальності відносяться: реституції, субституції, репарації.

Репресалії — примусові дії держави, для яких головною метою є відновлення своїх прав, порушених іншою державою, але заходи, які вживаються потерпілою державою (як репресалії), мають бути пропорційні правопорушенню, що їх викликало, і припинятися з моменту відновлення. Ст. 49 проєкту Комісії з міжнародного права.

Так уже вчинені перед тим порушення міжнародного права іншою державою виправдовують репресалії як контрзаходи. Правова репресалія має бути здійснена без застосування насильства. Проєкт Комісії поряд з заборонаю насильства містить ще інші «стійкі до репресалії» зобов'язання, серед них повага до елементарних прав людини і зобов'язальних норм міжнародного права (ст. 50)

Крім того, репресалії не можуть перебувати поза розумним співвідношенням до попередніх стосовно них порушень міжнародного права іншою державою(ст. 51 проєкту Комісії з міжнародного права) [65]⁵⁸.

Ресторація — відновлення прав потерпілих суб'єктів міжнародного права (звільнення незаконно затриманих осіб, скасування судових рішень, що заподіюють шкоду потерпілим державам, їх юридичним і фізичним особам)⁵⁹.

Реторсія — це правомірні та примусові дії держави у відповідь на недружній акт з боку іншої держави(посадові, фізичні чи юридичні особи першої держави були поставлені у дискримінаційні умови). Заходи, які

⁵⁸ Тимченко Л. Д. Міжнародне право: підручник Київ: Знання, 2012. 631с.

⁵⁹ Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право: навчальний посібник Київ: КНТ, 2008. 344с.

використовуються як реторсії, мають бути адекватні акту, який їх спричинив, також припинятися з моменту відновлення колишнього становища.

Сатисфакція — надання державою, яка є порушницею, задоволення постраждалій державі. Застосування певної форми сатисфакції залежить від заподіяного збитку і політичних взаємин між державами (може виражатися у висловлюванні жалю, недопущенні повторного правопорушення, у публічному вибаченні та ін.)

Санкції — це правомірні примусові заходи, які є індивідуальними або колективними та вживаються проти держави-порушниці, з метою припинення її неправомірного поведіння (або покарання за таке поведіння).

Реституція — повернення(державою-правопорушницею) потерпілим суб'єктам неправомірно захопленого в них майна (історичних, художніх та інших цінностей).

Субституція — повернення (або заміна) майна, яке було ушкоджено чи знищено, подібними та рівноцінними речами(предметами), але у випадку, коли не можливо здійснити реституцію.

Ординарна репарація — відшкодування державою-правопорушницею матеріального збитку(виплата грошових сум, надання послуг), що підлягає відшкодуванню потерпілим суб'єктам. Держава-правопорушниця, яка зобов'язана виконати репарації, повинна самостійно визначити джерела для виплати матеріальної компенсації потерпілим суб'єктам.

Надзвичайні репарації — тимчасове обмеження правомочності держав(розпоряджатися своїми матеріальними ресурсами), що вчинили міжнародні злочини. Держава-порушниця може обмежуватися у виборі джерел репарацій.

За проєктом Комісії з міжнародного права особливі правові наслідки мають наставати за тяжке порушення зобов'язальної норми міжнародного права у розумінні ст. 40 Проекту.

- держави мають взаємодіяти для того, щоб припинити порушення міжнародного права.

- жодна держава не може визнавати правомірність створеної унаслідок тяжкого порушення міжнародного права ситуації або ж виступати на її підтримку.

Обов'язок невизнання лежить в основі традиції доктрини Стімсона, спрямованої проти визнання анексії, яка відбулася за порушення міжнародного порушення права⁶⁰.

Відповідальність держав за шкідливі наслідки правомірної діяльності

У сучасному міжнародному праві розмежовуються поняття

«responsibility» та «liability», що позначаються українською мовою одним терміном «відповідальність».

Відповідальність responsibility, як правило, означає наслідки порушення міжнародного зобов'язання, у той час як відповідальність liability означає обов'язок відшкодувати шкоду за відсутності порушення норм міжнародного права. Абсолютна відповідальність (sine delicto liability) – особливий вид відповідальності в міжнародному праві за правомірну діяльність, пов'язану з джерелами підвищеної небезпеки, умовою настання якої є завдання шкоди суб'єктові міжнародного права.

У той же час деякі важливі напрями зазначеної проблеми ще не стали об'єктом спеціального вивчення в сучасній українській науці міжнародного права і частково розкриті зарубіжними вченими. Багато вчених-міжнародників обмежуються лише констатацією існування в системі міжнародного права норм про абсолютну відповідальність держав, не аналізуючи юридичну природу, зміст даного інституту.

Дискусія з приводу того, чи несуть держави за міжнародним правом відповідальність за діяння, що ставляться ним у вину, пов'язані з ризиком, і якщо так, то за наявності яких умов, відбувається ще з початку XX ст.

⁶⁰ Office of the Historian, Foreign Service Institute. The Mukden Incident of 1931 and the Stimson Doctrine. U.S. Department of State. Milestones: 1921-1936. URL: <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/mukden-incident>

Пізілло-Маццескі (*R. Pisillo-Mazzeschi*) у своїй праці, присвяченій проблемі відповідальності держави за шкоду, завдану навколишньому середовищу, пише про існування «різних теорій про міжнародну відповідальність держав, більшість з яких стосуються відповідальності за певні види протиправних діянь і одна про відповідальність за відсутності протиправного діяння»⁶¹.

Відповідальність за відсутності протиправного діяння, абсолютна відповідальність, зазвичай встановлюється за види діяльності, пов'язані з джерелами підвищеної небезпеки, зокрема, використання ядерної енергії в мирних цілях, освоєння космосу, використання повітряного, морського простору.

В міжнародному праві норм, що регулюють питання відшкодування шкоди, заподіяної у зв'язку з правомірним використанням джерел підвищеної небезпеки, небагато. Однак намітилася в нормотворчому процесі тенденція, яка свідчить перебування міжнародно-правового інституту абсолютної відповідальності в стадії становлення.

У ході розгляду теми відповідальності держав за протиправні діяння, Комісія міжнародного права зіткнулася з питанням відповідальності за дії, не заборонені міжнародним правом і вирішила створити нову тему, окремо від проблеми відповідальності за протиправні діяння. Так, КМП почала розглядати тему «Міжнародна відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом» 1973 р. Обговорення Генеральною Асамблеєю Проекту статей із даної теми наочно розкрило велику кількість проблем в цій сфері та несприйняття її рядом держав. У зв'язку з концептуальними складнощами, пов'язаними з відповідальністю за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом, КМП 1997 р. вирішила спочатку розглянути питання запобігання шкоди, з тим, щоб у подальшому знову повернутися до питань власне компенсації заподіяної шкоди.

Основний зміст абсолютної відповідальності держав полягає в обов'язку

⁶¹ Pisillo Mazzeschi, R. (n.d.). Forms of international responsibility for environmental harm. *International Responsibility for Environmental Harm* / Edited by Francesco Francioni, Tullio Scovazzi. 1991. P. 15-35.

держави, яка завдала шкоди в результаті своєї правомірної діяльності, відшкодувати таку шкоду потерпілій державі. «У цьому випадку причинно-наслідковий зв'язок між діяльністю і шкодою призводить до зобов'язання з виплати компенсації, навіть якщо пошкодження спричинено законною діяльністю». У разі відмови держави відшкодувати шкоду, заподіяну в результаті правомірної діяльності, вона повинна нести міжнародну відповідальність в силу порушення своїх міжнародних зобов'язань.

У вітчизняній та зарубіжній науці міжнародного права не існує єдності думок, яким терміном називати відповідальність держав за правомірну поведінку, в результаті якої було завдано шкоду. Ряд зарубіжних вчених, дотримуються точки зору, що таку відповідальність слід називати відповідальністю «*sine delicto liability*», так як юридичні наслідки настають внаслідок завдання шкоди небезпечними видами діяльності без порушення будь-яких зобов'язань. Відповідальність «*sine delicto*» точно відповідає назві теми КМП ООН:

«Відповідальність за шкідливі наслідки діянь, не заборонених міжнародним правом».

Значна кількість авторів для позначення відповідальності за шкоду, заподіяну при здійсненні правомірної діяльності використовує одночасно як термін «абсолютна» відповідальність, так і термін «об'єктивна» відповідальність.

З точки зору інших авторів, термін «абсолютна відповідальність» є просто некоректним, який із позицій юриспруденції не має сенсу, оскільки існують випадки звільнення від відповідальності. Зокрема, такі випадки передбачені навіть у міжнародному космічному праві, положення якого щодо відповідальності вважаються найбільш жорсткими.⁶²

На мою думку, термін «об'єктивна відповідальність» необхідно застосовувати, коли йдеться про вчинення міжнародно-протиправного діяння, в результаті якого було заподіяно шкоду, і держава-порушниця повинна

⁶² В. А. Ліпкан, В. Ф. Антипенко, С. О. Міжнародне право : підручник. Київ : КНТ, 2009. 752 с.

нести міжнародну відповідальність незалежно від наявності вини з її боку. Термін «абсолютна відповідальність» застосовується у разі вчинення дій, які не забороняються міжнародним правом, однак завдають шкоди.

Проаналізувавши обидві теорії – об'єктивної відповідальності за міжнародні протиправні діяння (*objective responsibility*) та відповідальності за правомірну діяльність (*sine delicto liability*), можна виділити їх відмінні риси з метою встановлення самостійності зазначених концепцій в міжнародному праві.

По-перше, абсолютна відповідальність не пов'язана із вчиненням міжнародно-протиправного діяння. Фактичною підставою для відповідальності за правомірну діяльність є не діяння держави, а незалежна від неї подія, що призвела до завдання шкоди. Події, що лежать в основі абсолютної відповідальності, відрізняються від діянь, що порушують міжнародні зобов'язання, і мають певні риси. Подія повинна кваліфікуватись як непереборна сила.

По-друге, відповідальність держави за міжнародно-протиправне діяння може виникати як при наявності вини при порушенні міжнародних зобов'язань, так і при її відсутності (об'єктивна відповідальність). Але в обох випадках поведінка, що атрибується державі, є протиправною. Абсолютна відповідальність настає за правомірну поведінку держави, яка не порушує норми міжнародного права, проте завдає шкоди.

По-третє, міжнародні протиправні діяння класифікуються залежно від ступеня соціальної небезпеки, об'єкта посягання, тоді як діяння, що лежать в основі абсолютної відповідальності держав, не підлягають класифікації залежно від ступеня соціальної небезпеки.

По-четверте, відрізняються джерела в розглянутих сферах відповідальності. Відповідно до ст. 12 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р., «порушення державою міжнародно-правового зобов'язання має місце в тому випадку, коли діяння даної держави не відповідає тому, що вимагало від нього зазначене зобов'язання,

незалежно від його походження або характеру»⁶³, тобто форма закріплення зобов'язання може бути будь-якою (договір, звичай, акти міжнародних організацій, односторонні акти держав, судові рішення).

По-п'яте, в результаті вчинення міжнародно-протиправного діяння заподіюється як матеріальна, так і нематеріальна шкода. В результаті правомірної діяльності заподіюється тільки матеріальна шкода, адже держава не зазіхає на честь, гідність інших суб'єктів міжнародного права.

По-шосте, в разі наявності непереборної сили при правомірному використанні джерела підвищеної небезпеки, спеціальними міжнародними угодами передбачається необхідність відшкодування шкоди. Наявність непереборної сили як обставини, що виключає протиправність діяння (глава 5 Статей про відповідальність держав) означає неможливість притягнення держави до відповідальності, і, отже, відсутність обов'язку відшкодування шкоди.

По-сьоме, різною є реакція міжнародної спільноти на розглянуті види відповідальності. Вчинення міжнародно-протиправного діяння викликає різкий осуд міжнародної спільноти. У разі правомірної діяльності, якою заподіюється шкода, держава не піддається такому засудженню, і відшкодування розцінюється лише як компенсація шкоди.

4.3. Відповідальність за порушення норм морського права

Право міжнародно-правової відповідальності – самостійна галузь міжнародного права, норми якої посідають найважливіше місце у механізмі функціонування міжнародного права⁶⁴.

Проблема міжнародно-правової відповідальності за забруднення морського середовища, за шкоду навколишнього природного середовища або, в більш широкому плані, за невиконання міжнародних зобов'язань з охорони морського середовища – частина загальної проблеми міжнародно-правової

⁶³ International Law Commission. Commentaries to the Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. In Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, P. 31-143

⁶⁴ Буткевич, В. Г. Міжнародно-правова відповідальність. Київ: Либідь, 2002.

відповідальності держав.

Відповідальність держав за невиконання зобов'язань по Конвенції ООН з морського права 1982 р. та інших міжнародних договорів у галузі охорони морського середовища може наставати відповідно до правил про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, кодифікованих у

Статтях про відповідальність держав за міжнародно- протиправні діяння. Згідно з п. 1 ст. 235 Конвенції 1982 р., на держави покладається виконання їхніх міжнародних зобов'язань щодо захисту і збереження морського середовища. Вони несуть відповідальність відповідно до міжнародного права

Міжнародно-правову відповідальність як правову категорію можна умовно поділити на типи відповідальності:

1) Відповідальність за міжнародні протиправні діяння – знайшов широке підтвердження у доктрині та міжнародно- правовій практиці. Про це свідчать і Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння.

2) Відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонені міжнародним правом.

В англomовній практиці для позначення міжнародної відповідальності використовують два терміни – «responsibility» и «liability»*. Згідно зі сформованою концепцією, яка знайшла визнання і у міжнародній практиці, відповідальність (responsibility) полягає у матеріальній відповідальності (liability) держави за свої протиправні дії . Так, згідно зі ст. 235 Конвенції 1982 р., «держави повинні співпрацювати ... у подальшому розвитку міжнародного права, зокрема, що стосується відповідальності (responsibility) та матеріальної відповідальності (liability) для визначення розміру збитків та відшкодування...». Таким чином, мова йде про два типи відповідальності, що знаходить відображення у кодифікації норм про міжнародну відповідальність.

В сенсі позитивної відповідальності сформульована ст. 192 Конвенції 1982 р. «Держави зобов'язані захищати і зберігати морське середовище»; на

держави покладається виконання їхніх міжнародних зобов'язань щодо захисту і збереження морського середовища (п. 1 ст. 235 Конвенції 1982 р.).

Характеризуючи положення ст. 192, К. Хакапаа вказує, що ця основоположна норма відображає головне завдання – закласти основи режиму загальної боротьби із забрудненням: всі держави, незалежно від розміру їх території, географічного положення або особливих національних інтересів, повинні нести відповідальність за запобігання, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища.

Таким чином, при розгляді проблематики відповідальності у міжнародному праві за забруднення морського середовища необхідно керуватися комплексним підходом, розглядаючи як єдину систему, включаючи позитивну, різні режими та інститути відповідальності, що забезпечують єдину мету – захист і збереження морського середовища.

Оскільки в рамках спеціального дослідження відсутня можливість самостійного аналізу загальних теоретичних і практичних питань міжнародно-правової відповідальності, ми будемо ґрунтуватися на доктринальних положеннях, праць, що стали класичними, В. А. Василенка⁶⁵ сучасних тенденціях кодифікації норм про міжнародно-правову відповідальність держави.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз правових засад міжнародної відповідальності держав, що виникають у разі невиконання зобов'язань з охорони морського середовища.

Значущість проблеми конструювання механізму міжнародної відповідальності у міжнародному праві охорони морського середовища визначається тим, що жоден режим попередження екологічної шкоди сам по собі не може забезпечити охорону навколишнього середовища без добре розроблених заходів відповідальності.

Відповідальність держави настає внаслідок порушення своїх зобов'язань з міжнародного права. Міжнародна відповідальність за шкоду

⁶⁵ Василенко В. А. Відповідальність держави за міжнародні правопорушення. Київ: Вища школа, 1976.

навколишньому середовищу, що регулюється «вторинними» нормами міжнародного права, має свою специфіку, зумовлену як особливостями тих зобов'язань, які встановлені «первинними» нормами, договірними або звичайними, так і характером шкідливих наслідків, що настають у результаті порушення цих зобов'язань. Тому необхідний як аналіз первинних, порушення яких тягне за собою відповідальність держави, так і вторинних норм, що регламентують міжнародно-правову відповідальність.

Фактичною підставою міжнародно-правової відповідальності держав є міжнародне правопорушення.

Усі міжнародні правопорушення можна поділити на ординарні міжнародні правопорушення, серйозні міжнародні правопорушення і найбільш тяжкі міжнародні злочини, які, у свою чергу, класифікуються так: злочини проти миру, воєнні злочини і злочини проти людства.

Міжнародно-протиправне діяння держави має місце, коли певна поведінка здійснюється державою і є порушенням міжнародно-правового зобов'язання цієї держави

Негативною рисою сучасних міжнародних природоохоронних угод є те, що вони передбачають можливість різних відхилень і винятків із загального правила, містять деякі абстрактні й нечіткі формулювання, особливо ті, які стосуються визначення шкоди, у зв'язку з чим встановити «порушення міжнародно-правового зобов'язання» держави є досить складним завданням. Не є винятком угоди в сфері охорони морського середовища.

Існування принципу міжнародної відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу, в даний час не викликає сумнівів, підтверджується міжнародною практикою, в тому числі рішеннями міжнародних судів і арбітражі. Загальні підстави міжнародно-правової відповідальності держав (responsibility) в екологічній сфері передбачено в документах як юридично обов'язкових, так і рекомендаційних.

Питання про відповідальність держав за шкоду навколишньому середовищу – частина більш широкої проблеми міжнародної відпо-

відальності за правопорушення, яка знаходилася на розгляді Комісії міжнародного права ООН у період роботи III Конференції ООН з морського права (1973–1982 рр.). Тому в ході дискусій у Третньому комітеті III Конференції ООН з морського права було вирішено, що майбутня конвенція в силу свого широкого характеру не повинна містити детальні положення, які в майбутньому повинні бути включені в спеціальну міжнародну конвенцію.

Висновок до четвертого розділу

Відповідальність у міжнародному праві відіграє важливу роль в забезпеченні стабільного функціонування міжнародної системи. Комісія міжнародного права ООН визначила зміст міжнародної відповідальності як «ті наслідки, які те або інше міжнародне-протиправне діяння може мати відповідно до норм міжнародного права в різних випадках, наприклад наслідку діяння в плані відшкодування збитку й відповідних санкцій».

У науці міжнародного права під міжнародно-правовою відповідальністю розуміються конкретні негативні юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення їм міжнародно-правового зобов'язання.

У цілому можна відзначити, що поняття міжнародно-правової відповідальності характеризується наступними ознаками:

- настає вона за здійснення міжнародного правопорушення; реалізується на основі норм міжнародного права;
- пов'язана з певними негативними наслідками для правопорушника; спрямована на зміцнення міжнародного правопорядку

Норми, що визначають відповідальність держав у міжнародному праві, утворюють особливий міжнародно-правовий інститут. Зміст цього інституту змінювалося відповідно до змін у розвитку міжнародного права.

За результатами проведеного дослідження, ми дійшли наступних висновків.

Міжнародна відповідальність держави передбачає її обов'язок усунути

негативні наслідки міжнародних правопорушень та понести відповідальність у різних формах, а також потенційно стати об'єктом застосування до щодо неї примусових заходів.

Значення міжнародно-правової відповідальності обумовлено тим фактом, що вона є необхідним юридичним засобом забезпечення дотримання норм міжнародного права, засобом їх відновлення. Найважливіші цілі міжнародної відповідальності: превентивна, полягає у наданні позитивного впливу на майбутню поведінку держав щодо сумлінного виконання ними своїх міжнародних зобов'язань, стримування потенційних правопорушників; забезпечувальна, полягає у спонуканні правопорушника виконати належним чином зобов'язання; компенсаційна або відновна, полягає у наданні потерпілому суб'єкту компенсації за заподіяні матеріальні та нематеріальні збитки.

Принципи міжнародної відповідальності відображають сутнісні засади міжнародно-правових відносин відповідальності та мають основне значення не лише для права міжнародної відповідальності, а й міжнародного права загалом.

Змістом міжнародної відповідальності країн є нові відносини, що виникають після скоєння державою міжнародно-протиправного діяння.

Серед основних юридичних наслідків міжнародно-протиправного діяння: зобов'язання відповідальної держави припинити протиправне діяння; надати повне відшкодування за шкоду, заподіяну міжнародно-протиправним діянням. Запевнення та гарантії як юридичні наслідки міжнародно-протиправного діяння мають на меті відновлення довіри до продовження взаємовідносин між відповідальною та потерпілою державами, а також виконують превентивну функцію.

Переважно запевнення та гарантії затребувані в ситуаціях, коли потерпіла держава має підстави вважати, що просте відновлення існуючого становища не забезпечить їй задовільного захисту, а також, що аналогічні правопорушення не виключені надалі.

Норми, що визначають відповідальність держав у міжнародному праві, утворюють особливий міжнародно-правовий інститут. Зміст цього інституту змінювалося відповідно до змін у розвитку міжнародного права.

Якщо підсумувати, міжнародне право покликане усувати і запобігати шкоді, заподіяній суб'єктам міжнародного права при настанні непередбачених і непереборних надзвичайних обставин. Необхідність правової регламентації таких ситуацій визначила виникнення в міжнародному праві норм, регулюючих відшкодування державами заподіяної шкоди без вини, і, в подальшому, становлення інституту абсолютної відповідальності держав.

Не можна заперечити необхідність укладення універсального договору, який стане основою для подальшої роботи КМП за темою відповідальності держав за правомірну діяльність, що заподіює шкоду іншим суб'єктам міжнародного права. Недостатність правового регулювання питань відповідальності за потенційно небезпечну діяльність, наявність спільних для різних галузей міжнародного права питань у цій галузі, безперечно, ставить світову спільноту перед необхідністю розглядати питання відповідальності комплексно, бажано в єдиному універсальному документі.

Необхідність прийняття такого договору викликана, з одного боку, постійним розвитком науково-технічного прогресу, а з іншого боку, різними підходами до розуміння шкоди від правомірної діяльності в законодавстві та правозастосовній практиці держав. Варто відзначити і той факт, що чинні міжнародні угоди передбачають лише відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, а не за будь-яку шкоду, завдану без порушення міжнародно-правових зобов'язань.

ВИСНОВКИ

1) Існування міжнародного права передбачає наявність інституцій, які створюють, реалізують та здійснюють захист правових норм. У системі міжнародних органів універсального та регіонального значення особливим статусом володіють суди, зважаючи на делеговане їм право розв'язувати конфлікти між суб'єктами міжнародних відносин.

Міжнародні судові установи, що складають на сьогодні окрему систему, можуть поділятися на три великі групи:

- міждержавні суди загальної компетенції, що розв'язують політичні суперечки між державами (Міжнародний суд ООН, Суд ЄС та ін.);
- міжнародні кримінальні суди, трибунали та арбітражі (Міжнародний трибунал з морського права, Міжнародний кримінальний суд, Суд з примирення та арбітражу ОБСЄ та ін.);
- регіональні суди з прав людини та суди регіональних інтеграційних об'єднань (ЄСПЛ, Міжамериканський суд з прав людини, Суд Євразійського економічного союзу та ін.).

2) Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд із прав людини та інші міжнародні судові установи, що становлять на сьогодні окрему систему, забезпечують рівність всіх одиниць людства, які є рівнозначними між собою, гарантують принцип рівноправності сторін, без якого важко створити гармонію та порядок у міжнародних відносинах.

Судовий спосіб врегулювання суперечок передбачено Статутом ООН і Манільською декларацією, а сама діяльність міжнародних судів в останні роки значно впливає на міжнародне право, його галузі та інститути.

Є певні відмінності міжнародного суду від національного. А саме має вираз у специфічних ознаках міжнародної судової установи.

Можна виділити наступні ознаки міжнародної судової установи:

- має право виносити обов'язкові рішення для учасників спору;

- створюється і діє відповідно до міжнародного договору або за рішенням відповідної міжнародної організації і у зв'язку з цим не знаходиться під юрисдикцією будь-якої держави;
- висловлює і формулює власну позицію, а не узгоджену позицію засновників;
- основою її діяльності є міжнародне право.

Міжнародний Суд ООН – це головний судовий орган Організації Об'єднаних Націй, який розглядає спори між державами та надає консультативні висновки за міжнародним правом. Суд розміщений у Палаці миру, м.Гаага, і таким чином є єдиним із головних органів ООН, який розташований не в Нью-Йорку.

Міжнародний суд ООН є одним з шести найголовніших інституцій ООН, поруч з Генеральною Асамблеєю, Радою Безпеки, Економічною і Соціальною Радою, Радою з Опіки і Секретаріатом.

Відповідно до статті 92 Статуту ООН Міжнародний суд ООН є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Він діє відповідно до доданого Статуту, що заснований на Статуті Постійної Палати Міжнародного Правосуддя.

Незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її. У міжнародних відносинах незалежність суду гарантується сукупністю держав-членів ООН, які є підписантами Статуту ООН.

3) У Міжнародного суду ООН є судова функція вирішення суперечливих питань, що стосуються тлумачення та застосування міжнародного права. Щодо цієї функції у статті 36 статуту зазначено, що: «Юрисдикція Суду поширюється на всі спори, подані до нього сторонами, та на всі справи, які прямо передбачені в статуті Організації Об'єднаних Націй або в договорах та конвенціях».

Також у Міжнародного суду ООН є консультативна функція: основне завдання суду полягає у вирішенні суперечок між державами та формулювання висновку у формі так званої «консультативного висновку» щодо відповідних питань міжнародного права.

Консультативний висновок Міжнародного суду ООН — висновок, який надає Міжнародний Суд ООН (МС ООН) в Гаазі відповідно до ст. 96 Статуту ООН з «будь-якого юридичного питання» на прохання Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Ради Безпеки чи інших органів та спеціалізованих установ ООН. Питання, з яких орган чи установа ООН просить надати консультативний висновок, направляється до МС ООН.

На відміну від рішення МС ООН, консультативні висновки за своєю правовою сутністю означає лише відображення думки міжнародних суддів з того чи іншого юридичного питання зі сфери міжнародного права. Консультативний висновок у принципі є необов'язковим навіть для органу або організації, які запросили такий висновок, тобто думка суду має лише рекомендаційний характер.

4) У своїй роботі Міжнародний суд ООН керується положеннями статті 65 Статуту Суду ООН та Регламентом Міжнародного суду ООН, який було ухвалено 1978 року. Суд також керується положеннями Статуту та цього Регламенту, щодо спірних справ. Для цього він досліджує насамперед, чи не належить прохання про консультативний висновок до юридичного питання, не розв'язаного на цей момент у відносинах між двома і більше державами.

5) Коли консультативний висновок запитується з юридичного питання, не вирішеного на цей момент у відносинах між двома і більше державами, застосовується стаття 31 Статуту, а також положення Регламенту, що стосуються застосування цієї статті.

Процедурою винесення консультативних висновків Міжнародного Суду ООН можуть скористатися деякі публічні міжнародні організації (а саме, органи та спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй), і вона

дозволяє їм запитувати консультативні висновки у Суду з цього чи іншого юридичного питання.

Право запитувати консультативний висновок Суду мають п'ять органів ООН і 16 спеціалізованих установ системи ООН.

Генеральна Асамблея та Рада Безпеки можуть запитувати консультативні висновки з будь-якого юридичного питання. Економічна та Соціальна Рада отримала право запитувати консультативні висновки за рішенням Генеральної Асамблеї. Шістнадцять спеціалізованих установ ООН отримали на це право від Генеральної Асамблеї відповідно до угод, що регулюють їхні відносини з Організацією Об'єднаних Націй.

Спеціалізовані установи ООН - самостійні міжнародні організації, які співпрацюють з Організацією Об'єднаних Націй на основі спеціальних угод з Економічною і Соціальною Радою ООН.

Цілі спеціалізованих установ сформульовані у ст. 55 Статуту ООН:

- сприяти підвищенню рівня життя, повної зайнятості населення та умовам економічного й соціального прогресу та розвитку;
- сприяти розв'язанню міжнародних проблем у галузях економічної, соціальної, охорони здоров'я тощо;
- міжнародному співробітництву у сфері культури та освіти;
- сприяти повазі та дотриманню прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії.

Наприклад, до спеціалізованих установ ООН належать Міжнародний валютний фонд (МВФ), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародна організація праці (МОП), Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО), Міжнародна морська організація (ІМО) та інші.

Процедура винесення консультативних висновків має відмінні характеристики, пов'язані з особливим характером і об'єктом консультативних функцій Суду, однак вона ґрунтується на правилах, які можна застосувати до розгляду спірних справ.

Отримавши прохання про винесення консультативного висновку, Суд складає список тих держав і організацій, які можуть представити інформацію, що має відношення до справи. Однак, включені до цього списку держави не перебувають в одному й тому ж положенні, що й сторони спору та будь-яка їхня участь у процесі винесення Судом консультативного висновку не робить його обов'язковим для них.

Ця процедура здійснюється швидше, ніж при розгляді спору між державами. Письмові заяви подаються Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки, Економічною та Соціальною Радою або спеціалізованою установою ООН, державами. Міжнародний суд ООН пропонує подати свої коментарі щодо цих заяв. Потім проводяться відкриті слухання.

б) Міжнародний морський спір слід розуміти як об'єктивно існуюче зіткнення інтересів (розбіжності в позиціях) між суб'єктами міжнародного права у зв'язку з використанням Світового океану, що виражається в діях, які мають юридичне значення для сторін.

Міжнародний морський спір має місце в тому випадку, коли держави та інших суб'єктів міжнародного публічного права взаємно висувують претензії з приводу того самого предмета спору, пов'язаного з морекористуванням. Таким чином, цей спір характеризується конкретними учасниками, досить чіткими взаємними претензіями та певним предметом.

Міжнародний спір в міжнародному праві формально виражається в розбіжності точок зору відносно фактичних обставин або правових норм, виражене у формі односторонніх або двосторонніх претензій. Спір «виникає між державами з питання факта або права».

Сьогодні особливого значення набуває принцип неухильного виконання всіма державами своїх зобов'язань з міжнародного права.

З прийняттям Конвенції ООН з морського права 1982 р. стала очевидною загальна потреба в суворому дотриманні цього принципу в сфері використання Світового океану і у підвищенні ролі правових засобів його охорони, серед яких важливе місце займає інститут мирного вирішення

міжнародних спорів.

7) Міжнародний трибунал ООН з морського права (далі – Трибунал) – це міжурядова судова організація, яка розглядає правові суперечки у зв'язку з тлумаченням або застосуванням Конвенції з морського права (далі – Конвенція). Трибунал нараховує 168 учасників, які приєдналися до Конвенції. Серед них є 167 країн та Євросоюз. Штаб-квартира організації знаходиться у Гамбурзі.

Трибунал складається з 21 члена, які таємним голосуванням обираються учасниками Конвенції. Кожен учасник може висунути двох кандидатів з високою репутацією у галузі морського права. При цьому від кожної країни у Трибуналі може бути тільки один член. У Трибуналі мають бути представлені всі основні правові системи світу. Також кожний географічний регіон, встановлений Генеральною асамблеєю ООН.

Відповідно до своєї компетенції Трибунал розглядає спори (компетенція Трибуналу у спірних справах) і виносить ухвали з питань права (консультативна комісія зі спірних справ).

Відповідно до ст. 191 Конвенції Камера щодо спорів, що стосуються морського дна, має право виносити консультативні висновки з правових питань, що виникають у контексті діяльності Ассамблеї.

Консультативні висновки Міжнародного трибуналу з морського права можна класифікувати на види:

- консультативні висновки, які надаються Камерою щодо спорів, що стосуються морського дна;
- консультативні висновки, що надаються Трибуналом.

З моменту свого заснування Міжнародний суд ООН налічує не менше 25 консультативних висновків.

У консультативному висновку «Про Західну Сахару» Суд лише обґрунтував універсальність принципу самовизначення проте також кваліфікував, які риси на його думку повинні мати такі народи.

В консультативному висновку «Щодо законності погрози ядерною зброєю або її використання» Суд довів, що норми міжнародного гуманітарного права стали частиною міжнародно-правового звичаю.

В консультативному висновку «Юридичні наслідки будівництва стіни на окупованій палестинській території» Суд зробив внесок до розуміння цілого ряду звичаєвих норм. Зокрема Суд підтвердив звичаєву природу Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р. Крім того, Суд зазначив обов'язок поважати права інших народів на самовизначення.

Трибунал зареєстрував та відкрив 32 справи. Перша справа була відкрита у 1997 році та стосувалася звернення держави Сент-Вінсент і Гренадіни щодо захоплення її судна Гвінеєю [35]⁶⁶.

У 2013 році до Трибуналу звернулися Нідерланди з позовом проти Росії, вимагаючи звільнити судно Arctic Sunrise та його екіпаж, яких було затримано поблизу російської бурової платформи. Зазначимо, що Трибунал повністю задовольнив вимоги Нідерландів.

Тричі Трибунал розглядав справи щодо розмежування морських кордонів. Деякий час вважалося, що подібні суперечки входять до компетенції Міжнародного суду ООН. Уперше таку справу було розглянуто Трибуналом у 2009 році. Суперечку щодо морських кордонів у Бенгальській затоці між Бангладеш та М'янмою було вирішено на користь першої у 2012 році. Ще дві кордонні суперечки відбулися між Ганою та Кот-д'Івуаром в Атлантичному океані у 2014 році та між островом Маврикій та Мальдівськими островами в Індійському океані у 2019 році.

Ще двічі до Трибуналу звернулися за консультаційним висновком. Зокрема, у 2010 році Міжнародний орган з морського дна звернувся до Палати зі спорів щодо морського дна Трибуналу з метою з'ясувати ступінь відповідальності країн-учасників Конвенції, які виступають гарантами для приватних компаній, що планують проводити розробку океанів.

⁶⁶ 35

8) Правова відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння – найстаріший інститут міжнародного права.

Дана тема є однією з найважливіших у міжнародному праві, оскільки від якості вирішення пов'язаних з нею проблем безпосередньо залежить ефективність функціонування всієї системи міжнародного права, зміцнення міжнародного миру та правопорядку.

Міжнародно-правова відповідальність реалізується в двох формах: політичної та матеріальної.

До політичної відповідальності відносяться наступні види: репресалії, реторсії, сатисфакції, санкції, декларативні рішення, обмеження суверенітету.

До матеріальної відповідальності відносяться: реституції, субституції, репарації.

Відповідальність у міжнародному праві відіграє важливу роль в забезпеченні стабільного функціонування міжнародної системи. Комісія міжнародного права ООН визначила зміст міжнародної відповідальності як «ті наслідки, які те або інше міжнародне-протиправне діяння може мати відповідно до норм міжнародного права в різних випадках, наприклад наслідку діяння в плані відшкодування збитку й відповідних санкцій».

У науці міжнародного права під міжнародно-правовою відповідальністю розуміються конкретні негативні юридичні наслідки, що наступають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення їм міжнародно-правового зобов'язання.

У цілому можна відзначити, що поняття міжнародно-правової відповідальності характеризується наступними ознаками:

- настає вона за здійснення міжнародного правопорушення; реалізується на основі норм міжнародного права;

- пов'язана з певними негативними наслідками для правопорушника; спрямована на зміцнення міжнародного правопорядку

Міжнародна відповідальність держави передбачає її обов'язок усунути негативні наслідки міжнародних правопорушень та понести відповідальність

у різних формах, а також потенційно стати об'єктом застосування щодо неї примусових заходів.

Відповідальність держав за невиконання зобов'язань по Конвенції ООН з морського права 1982 р. та інших міжнародних договорів у галузі охорони морського середовища може наставати відповідно до правил про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, кодифікованих у Статтях про відповідальність держав за міжнародно- протиправні діяння. Згідно з п. 1 ст. 235 Конвенції 1982 р., на держави покладається виконання їхніх міжнародних зобов'язань щодо захисту і збереження морського середовища. Вони несуть відповідальність відповідно до міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейків А.І. Роль міжнародних судових установ у формуванні та реалізації звичаєвого міжнародного права: автореф. дис... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 22 с.
2. Бойко І.С. Міжнародне прецедентне право: теорія та практика. Право і суспільство. 2017. № 6. С. 199-204.
3. Буткевич В.Г. Міжнародно-правова відповідальність. Київ: Либідь, 2002. 424 с.
4. Василенко В.А. Відповідальність держави за міжнародні правопорушення. Київ: Вища школа, 1976. 236 с.
5. Василенко В.А. У дипломатії і міжнародному праві не можна оперувати категоріями «перемог» і «програшів». Дзеркало тижня. 2009. 06 лютого.
6. Гердеген М. Міжнародне право / Пер. з німецької. Київ: «К.І.С.», 2011. 516 с.
7. Денисова Д.О. Відповідальність міжнародних організацій: монографія. Одеса: Фенікс, 2014. 323 с.
8. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією. Договір ратифіковано Законом N 474/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_003#Text
9. Кабачинський М.І., Бунєєв Т.В., Блощинський І.Г., Сінкевич С.В. Політичні аспекти формування та охорони державного кордону: навчальний посібник. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. 400 с.
10. Качуренко В.Ю. Міжнародний трибунал з морського права. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2001. Т. 3. С. 691-692.
11. Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057

12. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
13. Кононенко В.П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика: монографія. Київ-Одеса: Фенікс, 2018. 438 с.
14. Ліпкан В.А., Антипенко В.Ф., Акулов С.О. Міжнародне право: підручник / заг. ред. В.А. Ліпкана. Київ: КНТ, 2009. 752 с.
15. Малишева Ю.В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2016. 30 с.
16. Міжнародні судові установи та судові процеси. URL: <https://if.uu.edu.ua/mizhnarodni-sudovi-ustanovy-ta-sudovi/>
17. Морська природоохоронна стратегія України, схвалена розпорядженням КМУ від 11.10.2021 р. № 1240-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 82. Ст. 5280.
18. Орзіх М.П. Інноваційна реконструкція адміністративно-територіального устрою України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 26. С.18-24.
19. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text
20. Пархітько О. Міжнародний трибунал ООН з морського права: авторитетний арбітр чи юридичний консультант. Інтеніт. 2023. 4 червня.
21. Підгородинська А.В. Актуальні питання співробітництва України з міжнародними судовими установами. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2015. № 3. С. 201-212.
22. Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 р. № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>
23. Про міжнародні договори: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-I. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>

24. Про ратифікацію Конвенції ООН з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції: Закон України від 03.06.1999 р. № 728-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text>
25. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2008. 344 с.
26. Рендюк Т.Г. Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН. Україна в міжнародних відносинах: Енциклопедичний словник-довідник. Вип. 3. Київ: Інститут історії України НАН України, 2012.
27. Ржевська В.С. Трибунал із морського права міжнародний. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / ред. кол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. С. 1208-1209.
28. Романуха О.М. Делімітація сучасного кордону України. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 4. С. 110-116.
29. Скорик М. Румунія спростовує інформацію про претензії на острів Майкан. *Дзеркало тижня*. 20 квітня 2010.
30. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
31. Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АР Крим та міста Севастополя, затверджена Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 117/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1255.
32. Тимченко Л.Д. Міжнародне право: підручник. Київ: Знання, 2012. 631 с.
33. Царенко В.І. Правові режими, які застосовують в охороні державного кордону України: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1(58). С. 351-360.
34. Чорнобай Д.В. Міжнародна відповідальність за правомірну діяльність у європейському праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 100(1). С. 240-246.

35. Шевчук С.В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ: Реферат, 2007. 640 с.
36. Advisory Opinion On The Request For An Advisory Opinion Submitted By The Commission Of Small Island States On Climate Change And International Law. International Tribunal For The Law Of The Sea. 21 May 2024.
37. Annual Reports – International Tribunal for the Law of the Sea. URL: <http://www.itlos.org/thetribunal/annualreports.pdf>
38. Barnett P.R. Res Judicata, Estoppel, and Foreign Judgments: The Preclusive Effects of Foreign Judgments in Private International Law. Oxford: Oxford University Press, 2001. 346 p.
39. Bodnar A. Res Interpretata: Legal Effect of the European Court of Human Rights' Judgments for other States Than Those Which Were Party to the Proceedings. Human Rights and Civil Liberties in the 21st Century / Ed. by Y. Haeck, E. Brems. Springer, 2014. P. 223-262.
40. Brown C. The Cross-Fertilization of Principles Relating to Procedure and Remedies in the Jurisprudence of International Courts and Tribunals. *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*. 2008. Vol. 30. P. 219-245.
41. Case concerning the Continental Shelf. URL: <http://www.icjci.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=cs2&case=52&k=cc&p3=0>
42. Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya) case. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/63/950>
43. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf
44. Diouf O. The International Tribunal for the Law of the Sea (ITLOS): Innovations and prospects in the international maritime disputes settlement system after more than fifteen years of effective practice: MSc dissertation. Malmö: World Maritime University, 2014. URL: https://commons.wmu.se/all_dissertations/ (дата звернення: 15.11.2024)

45. Dundua N. Delimitation of maritime boundaries between adjacent States. United Nations – The Nippon Foundation Fellow, 2006-2007.
46. Evans M., Ioannides N. The International Court of Justice and the Law of the Sea Dispute Settlement System. SSRN Electronic Journal. 2023. URL: <https://ssrn.com/abstract=4514860> (дата звернення: 15.11.2024)
47. International Court Of Justice. Rules of Court (1978) adopted on 14 April 1978 and entered into force on 1 July 1978. URL: <https://www.icj-cij.org/rules>
48. Jésus J.L. Statement of the President of The International Tribunal for the Law of the Sea. OLDEPESCA XX Conference of Ministers. 2009. URL: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/statements_of_president/jesus/old_epesca_020909_eng.pdf (дата звернення: 15.11.2024)
49. Klein N. Dispute Settlement in the UN Convention on the Law of the Sea. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 448 p.
50. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons: Advisory Opinion of 8 July 1996. I.C.J. Reports 1996. P. 226-267.
51. Mahinga J.-G. Le Tribunal international du droit de la mer: Organisation, compétence et procédure. Bruxelles: Larcier, 2013. 376 p.
52. Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain case. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/87/7027.pdf>
53. Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine), Judgment, I.C.J. Reports 2009, p. 61
54. Mensah T.A. The Peaceful Settlement of Disputes. The International Tribunal for the Law of the Sea: Law and Practice / Ed. by P.C. Rao, R. Khan. The Hague, London: Kluwer Law International, 2001. P. 21-31.
55. Nain Y. Significance of ITLOS: Success or Failure? Human Dignity International. 2013. URL: <http://www.humandignityinternational.co.in/significance-of-itlossuccess-or-failure.html> (дата звернення: 15.11.2024)
56. Nelson L.D. The International Tribunal for the Law of the Sea: Some Issues. The International Tribunal for the Law of the Sea: Law and Practice / Ed.

by P.C. Rao, R. Khan. The Hague, London: Kluwer Law International, 2001. P. 49-58.

57. North Sea Continental Shelf cases. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/51/5535.pdf>

58. Pisillo-Mazzeschi R. Forms of International Responsibility for Environmental Harm. International Responsibility for Environmental Harm / Ed. by F. Francioni, T. Scovazzi. London: Graham & Trotman, 1991. P. 15-35.

59. Reports of International Arbitral Awards. URL: http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XVIII/3-413.pdf

60. Rhades M. The Discretion that Wasn't: The ICJ's Exercise of Judicial Propriety in its Latest Advisory Opinion. Articles of War. 18 September 2024.

61. Summary of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice 1948-1991. URL: https://legal.un.org/icjsummaries/documents/english/st_leg_serf1.pdf

62. The European Court of Justice and International Courts. URL: <https://ru.scribd.com/document/509852533/Lock-The-european-court-of-justice-and-international-courts-Oxford-University-Press-2015>

63. Tomuschat C. International Courts and Tribunals. The Max Planck Encyclopedia of Public International Law / Ed. by R. Wolfrum. Oxford: Oxford University Press, 2012. Vol. 5. P. 499-514.

64. Treaty between the German Democratic Republic and the Polish People's Republic on the Delimitation of the Sea Areas in the Oder Bay. 22 May 1989. URL: <https://www.fao.org/faolex/results/details/fr/c/LEX-FAOC032670/>

65. UN Commission of Inquiry welcomes International Court of Justice Advisory Opinion stating that Israeli occupation of Palestinian territory is now illegal under international law. OHCHR: 22 July 2024.